

Stereotipizirani lik djevojčice u hrvatskom dječjem romanu

Stojanović, Svetlana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:918837>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-05-08**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

SVETLANA STOJANOVIĆ

STEREOTIPIZIRANI LIK DJEVOJČICE U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

SVETLANA STOJANOVIĆ

STEREOTIPIZIRANI LIK DJEVOJČICE U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Završni rad

JMBAG: 0303041425

Studijski smjer: preddiplomski studij

Hrvatski jezik i književnost i talijanski jezik i književnost

Predmet: Književnost za djecu i mladež

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: književnost

Mentorica: doc. dr. sc. Kristina Riman

Pula, veljača 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Svetlana Stojanović, kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskog jezika i književnosti i Talijanskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli 28. veljače 2018.

Studentica

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Svetlana Stojanović dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Stereotipizirani lik djevojčice u hrvatskom dječjem romanu koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 28. veljače 2018.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	1
1. DJEČJA KNJIŽEVNOST	2
2. HRVATSKI DJEČJI ROMAN	5
2. 1. POVIJEST I PRODUKCIJA DJEČJEG ROMANA	6
2. 2. ŽANROVI HRVATSKOG DJEČJEG ROMANA	8
3. RODNI STEREOTIPI U RANOM RAZVOJU DJECE.....	11
3. 1. ISTRAŽIVANJA O RODNIM STEREOTIPIMA U SLIKOVNICAMA, KNJIGAMA ZA DJECU I ČITANKAMA ZA OSNOVNU ŠKOLU	14
4. SPOLNI STEREOTIPI U ROMANIMA S POČETKA I SREDINE 20. STOLJEĆA DO DANAS.....	17
4. 1. JAGODA TRUHELKA, ZLATNI DANCI.....	17
4. 1. 1. <i>Lik Anice</i>	17
4. 2. MATO LOVRAK, ISKRICA.....	22
4. 2. 1. <i>Lik Iskrice</i>	23
4. 3. IVAN KUŠAN, LAŽEŠ, MELITA	27
4. 3. 1. <i>Lik Melite</i>	27
4. 4. PAVAO PAVLIČIĆ, LOPOVSKA USPAVANKA.....	30
4. 4. 1. <i>Lik Štefe</i>	30
4. 5. SANJA POLAK, DNEVNIK PAULINE P., DRUGI DNEVNIK PAULINE P.....	33
4. 5. 1. <i>Lik Pauline</i>	33
4. 6. JELENA PERVAN, BRBLJAVA IVA	39
4. 6. 1. <i>Lik Ive</i>	39
ZAKLJUČAK.....	42
LITERATURA	44
SAŽETAK	47
SUMMARY	48

UVOD

Ovaj rad motiviran je ljubavlju prema hrabrim djevojčicama koje utiru put ka uklanjanju stereotipa i posebnim interesom za proučavanje stereotipa u dječjim romanima. Odnosno, rad je vezan uz samu problematiku ženskog položaja koji je duboko ukorijenjen u društvene i kulturne obrasce. Tako socijalizacija djeteta podrazumijeva i učenje o rodnim stereotipima. Institucije obitelji, odgojno-obrazovne institucije kao što su vrtići i škole, masovni mediji prenose rodno tipizirano znanje i ponašanje te ih djeca od malena usvajaju izravnim putem. Uz određene igračke, animirane filmove i knjige namijenjene djeci, održavaju se postojeći stereotipi u viđenju muško-ženskih odnosa.

Predmet analize ovog rada upravo su rodni stereotipi djevojčice u romanima s početka i sredine 20. stoljeća do danas. U ovom ćemo se radu baviti romanima *Zlatni danci* Jagode Truhelke, *Iskrica* Mate Lovraka, *Lažeš*, *Melita* Ivana Kušana, *Lopovska uspavanka* Pavla Pavličića, *Dnevnik Pauline P.*, *Drugi Dnevnik Pauline P.* Sanje Polak i romanom *Brbljava Iva* Jelene Pervan, dok je naša namjera opisati način na koji je u tim dječjim romanima oblikovan lik djevojčice po uzoru na tipične feminine i maskuline osobine ličnosti.

S obzirom na to, djelo smo strukturirali na sljedeći način. U uvodnome dijelu dajemo prvo prikaz dječje književnosti te kraći uvod u hrvatski dječji roman. Nakon toga, govorimo o rodnim stereotipima u ranom razvoju djece te se osvrćemo na istraživanja o rodnim stereotipima. U drugom dijelu rada analiziramo likove djevojčica u dječje romane Jagode Truhelke, Mate Lovraka, Ivana Kušana, Pavla Pavličića, Sanje Polak i Jelene Pervan. Na osnovu toga, u zaključku donosimo usporedbu likova djevojčica te utvrđujemo podržavaju li ti romani rodne stereotipe, ali isto tako koliko su se oni promijenili tijekom vremena.

1. DJEČJA KNJIŽEVNOST

Dječja književnost obuhvaća djela koja po tematici i formi odgovaraju djeci od 3. do 14. godine života. Iako je svjesno namijenjena djeci, u nju također ulaze određena djela koja su s vremenom postala prikladna za dječju dob.¹

Hrvatska dječja književnost, prema Milanu Crnkoviću i Dubravki Težak, obuhvaća razdoblje do stoljeća i pol. Cijelo 19. stoljeće, hrvatska dječja književnost troši na stvaranje uvjeta za normalan razvoj, na određivanje pojmova, na borbu za oslobođenje od služenja pedagogiji te hvatanje koraka sa svjetskom dječjom književnosti. O periodizaciji hrvatske dječje književnosti pišu Crnković i Težak te Hranjec. Prema Milanu Crnkoviću i Dubravki Težak hrvatska se dječja književnost može podijeliti na četiri razdoblja. Prvo razdoblje naziva se i Filipovićevo doba jer započinje Filipićevevim *Malim tobovcem* i traje do *Hlapića*, odnosno traje od početaka do 1913. godine. Drugo razdoblje, imenovano je kao doba Ivane Brlić Mažuranić, a započinje romanom *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* i traje do *Družbe Pere Kvržice*, dakle traje od 1913. do 1933. godine. Treće razdoblje, tzv. Lovrakovo doba, započinje prvim popularnim romanom Mate Lovraka *Družba Pere Kvržice* do *Prepelice*, to jest datira od 1933. do 1956. godine. Četvrto razdoblje, nazvano Vitezovo doba, započinje prvom knjigom zrele poezije Grigora Viteza *Prepelica*, tj. traje od 1956. godine na dalje. Također, ono se može podijeliti u dva dijela, a to su Vitezovo i Balogovo doba.²

Stjepan Hranjec u knjizi *Pregled hrvatske dječje književnosti* govori o književnim pokušajima u 19. stoljeću, potom o procvatu hrvatske dječje književnosti gdje ubraja dva temeljna doba: doba Jagode Truhelke i Ivane Brlić-Mažuranić te Lovrakovo doba. U zrelo doba hrvatske dječje književnosti svrstava začetnike: Vitez i Kušan, Matošec i Balog, potom nastavljače: Kanižaj, Paljetak, Hitrec, Škrinjarić, Iveljić, Strahuljak te ostale prethodnike i suputnike.³

Berislav Majhut u svojem članku *Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti* govori o nedostacima Crnkovićeve periodizacije hrvatske dječje književnosti. Naime, kako navodi Majhut, Crnkovićeve je periodizacija hrvatske dječje književnosti temeljna podloga mnogim stručnim i znanstvenim radovima hrvatske

¹ Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., str.8.

² Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002., str.124.

³ Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., str.5.

dječje književnosti te je polazna točka brojnim hrvatskim i stranim teoretičarima. Crnković tako smatra kako nakon Drugog svjetskog rata nije postojalo ništa u smislu nacionalne povijesti dječje književnosti. Odnosno, on afirmira samostalnost hrvatske dječje književnosti nasuprot snažnim nastojanjima izgradnje jugoslavenske dječje književnosti. Dakle, on u svojoj periodizaciji odvaja hrvatsku dječju književnost pod tvrdnjom kako je ona imala svoj vlastiti razvoj ignorirajući nametnute kalupe jugoslavenske dječje književnosti u 19. stoljeću, odnosno razdoblja između dva rata te njihova začetnika Jovana Jovanovića Zmaja. Upravo ta ograničenost u Crnkovićevoj periodizaciji, kako navodi Majhut, odnosno inzistiranje na njezinoj autonomnosti i pravu na vlastitu opstojnost, onemogućuje daljnji napredak povijesnih istraživanja hrvatske dječje književnosti. Majhut navodi kako hrvatska dječja književnost kreće od svećenika, dok Crnković započinje njezinu periodizaciju utilitarnom književnošću, onom pedagogiziranom, učiteljskom. Također, Crnković smatra kako su časopisi *Bosiljak*, *Smilje* i *Bršljan* od bitne važnosti za razvoj hrvatske dječje književnosti, međutim Majhut navodi kako je izbor tekstova autora u časopisima isključivo rezultat uredničke politike glavnih urednika, stoga je metodološki neopravdano govoriti o cjelokupnoj književnoj djelatnosti. Isto tako, Majhut spominje kako su prije navedenog Crnkovićeva prvog romana napisani deseci drugih dječjih romana kao što su *Štitonoša* iz 1844. godine Ljudevita Vukotinovića, pripovijetke i romani Janka Jurkovića te roman *Maca* Vjenceslava Novaka iz 1881. godine. Također, Lovrakovim dobom Crnković naziva razdoblje od 1933. do 1956. godine, stavljajući u prvi plan samo socijalno angažiranu dječju književnost, dok je zanemarena ostala dječja književnost tog razdoblja. U Crnkovićevoj periodizaciji nisu ni uvedeni različiti oblici trivijalne književnosti koji su se počeli pojavljivati u svescima krajem 19. stoljeća, također ne spominje se ni pojava novih medija kao što su radio i strip koji su uvelike utjecali na sveukupni razvoj hrvatske dječje književnosti. Majhut kritizira razdoblje od 1956. godine koje je Crnković imenovao Vitezovim imenom, imenom jednog pjesnika, dok poezija dalje više neće biti dominantna književna vrsta. Time zanemaruje različite forme proze i pripovijedanja koje su označile to razdoblje. Majhut također ne odobrava Crnkovićevo pogled na dječju književnost isključivo kao samostalnu jedinicu, ne navodeći ništa o političkim, društvenim okolnostima tog vremena. Time je predstavlja izvan okvira povijesnih promjena i utjecaja. Također, Crnković u dječju književnost ne uklapa i omladinsku književnost koja će kasnije postati njezin standardni dio. Isto tako, tvrdi kako ne postoji književnost za mladež ne

odobravajući je kao zasebnu vrstu književnosti, već je integrira u sveobuhvatnu dječju književnost. Na temelju navedenih teza Majhut je dao razloge zašto bi trebalo odustati od Crnkovićeve slike povijesnog razvoja hrvatske dječje književnosti te navodi kako su u proučavanju hrvatske dječje književnosti potrebna nova polazišta.⁴

Autori dječje književnosti u svojim djelima moraju ispunjavati određene uvjete kako bi sama kompozicija, odnosno izraz i sadržaj bio djeci razumljiv. Određena didaktičko-edukativna poruka mora biti iznesena odgovarajućim jezičnim sredstvima razumljivim malim recipijentima. Dakle, autori moraju voditi brigu o jezičnim barijerama, odnosno o dječjoj ograničenosti u poznavanju jezika.

Stoga, postoje odgovarajuće podjele dječje književnosti koje vode brigu o navedenoj problematici. Stjepan Hranjec u knjizi *Pregled hrvatske dječje književnosti* navodi kako postoje dva osnovna kriterija za pripadnost vrste dječjoj književnosti, a to su dob (čitatelja) i struktura (vrste). Iz toga proizlazi njegova podjela dječje književnosti na usmenoknjiževne oblike: bajke, legende i predaje, anegdote; basne, brojalice, rugalice, izmišljalice, uspalice (uspavanke), poslovice, pitalice; slikovnice, dječje pjesme, dječja proza, dječji igrokaz.⁵

Milan Crnković i Dubravka Težak u knjizi *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine* u glavne vrste dječje književnosti ubrajaju slikovnicu, dječju poeziju, dječji roman ili roman o djetinjstvu, a u drugu skupinu idu basne, roman o životinjama, avanturistički ili pustolovni roman, historijski ili povijesni roman, znanstvena fantastika, putopisi i biografska djela. Kako navode autori za prvu skupinu se može reći da pripada pravoj dječjoj književnosti, dok su one iz druge skupine određene kao granične. Prva se skupina određuje kao dječja upravo prema trima kriterijima, a to su: prilagođenost djeci, životinje ili djeca u ulogama junaka te su deklarirane kao dječje, dok one iz druge skupine nisu pisane isključivo za djecu, već ih čitaju i odrasli.⁶

⁴ Majhut, Berislav. Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti? https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=207627 (1.2.2018.)

⁵ Isto, str. 22-29.

⁶ Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002., str.14-15.

2. HRVATSKI DJEČJI ROMAN

Dječja proza je dominantan književni rod, a čine ga dvije vrste; priča (pripovijetka, novela) i roman. „*Dječji roman je razvedena, složena i slojevita 'izmišljena' ili 'stvarnosna' priča o (dječjem) životu, o akterima koji pretežito pripadaju određenoj uzrasloj dobi, ali i priča koja posjeduje svoju dinamiku i zasniva se ponajvećma na specifičnom dječjem motrištu svijeta u kojem se uzbudljivom radnjom djela oblikuju likovi, psihologijski i etički profilirani.*“⁷ Dječji je roman životna priča o pojedincu u nekoj društvenoj sredini i s time se s razlogom spominje u kontekstu dječje realističke književnosti, kako navode Crnković i Težak.⁸

Američki pisac Mark Twain prvi je prekinuo didaktički način pisanja romana koji je prikazivao djecu u iskrivljenom ogledalu. Autori su do tada pisali knjige u kojima su djeca razvijena strogo u okviru vjerskih dogmi i pravilu lijepog ponašanja. Kao što navodi Ivo Zalar, Mark Twain „*prvi stvara likove dječaka i djevojčica koji su radoznali i nemirni, lukavi i naivni, plemeniti i zlobni, vragoljasti i dovitljivi, druželjubivi i svadljivi, sanjari i šaljivdžije, katkad istinoljubivi i pravedni, katkad mali intriganti i lažljivci, no uvijek čovječni i simpatični, neprestano žedni novih doživljaja i pustolovina.*“⁹ Stoga, Zalar u knjizi *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* navodi strukturalne elemente dječjeg romana koji proizlaze iz Twainovih djela. Prvi od tih elemenata jest prikaz djelovanja u okviru družine. Naime, djeca su određena igrom s vršnjacima, odnosno određenom skupinom s kojom se identificiraju. S time u družinama susrećemo prepirke, nesporazume. Članovi družine, svjesni su da se moraju pridržavati određenih pravila i discipline bez koje nema organizacije, ali isto tako dobro znaju da je sve to ipak igra. Druga prepoznatljivost jest avanturistička crta dječjih romana. Djeca žude za uzbudljivim događajima, neobičnim zgodama, maštaju o dalekim putovanjima i neočekivanim susretima. Upravo je prisutnost avanturistike potreba dječje psihe. Treća odlika dječjeg romana očituje se u akcijskim epizodama, odnosno ona je usko povezana uz avanturizam. Naime, djeca žele djelovati, promijeniti svijet te se time akcijska napetost romana ostvaruje u različitim progonima, skrivanjima, borbi, svađi i obračunu pojedinaca. Sve tri odrednice dječjeg

⁷ *Prizori djetinjstva: antologija hrvatskog dječjeg romana I.* Zagreb. Naša djeca, 1990., str. 339.

⁸ Crnković, Milan, Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine.* Zagreb: Znanje, 2002., str. 26.

⁹ Zalar, Ivo. *Dječji roman u hrvatskoj književnosti.* Zagreb. Školska knjiga, 1983., str. 10.

romana prožima element dječje igre. Igra je način dječjeg razvoja preko spoznaje svijeta i života. Djeca se udružuju u družine da bi što potpunije ostvarili igru te ih igra upravo vodi u pustolovne pothvate.¹⁰

U dječjem romanu fabula nije složena, ona se niže kronološki i linearno prikazuje događaje te preteže naracija koja nije složena. Isto tako, likovi su najčešće djeca predstavljena u okviru družine koji je često kolektivan lik. Kao što smo naveli, pustolovina i akcija bitne su karakteristike koje pridonose napetosti romana te se također ističe igra na tematskom planu, ali i na razini stila. Također, za recipijente dječje književnosti posebice je važna jasnoća i razumljivost kazivanja.¹¹

2. 1. Povijest i produkcija dječjeg romana

Prema Milanu Crnkoviću prvi je hrvatski dječji roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, ali Crnković također navodi kako su se još dva djela najviše približila romanu, a to su *Tugomila* (1894.) Jagode Truhelke i *Sretni kovač* (1894.) Vjekoslava Košćevića. Crnkovićev zaključak o *Šegrta Hlapiću* kao prvome dječjem romanu preuzimaju poznati književni teoretičari Ivo Zalar, Joža Skok, Stjepan Hranjec kao i Dubravka Zima. Drugačije je stajalište književnog teoretičara Berislava Majhuta koji u svojim istraživanjima zaključuje kako u dječju književnost 19. i ranoga 20. stoljeća ulazi nekoliko desetaka hrvatskih dječjih romana u užem smislu te oko dvije stotine objavljenih prijevodnih dječjih romana. Pri tome Majhut uočava tri tipa romaneskne narativne organizacije hrvatskog dječjeg romana do 1945. godine: pustolovni roman, roman o siročetu i roman o dječjim družbama, te naglašava kako su prva dva modela oblikovana iz perspektive odraslog pripovjedača gdje se dijete ne oblikuje kao samostalni entitet već se stavlja u odnos zavisnosti prema odraslome, a okretanje prema autonomnim dječjim vrijednostima uočava u tridesetim godinama 20. stoljeća. S time on *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* ne vidi kao prvi roman hrvatske dječje književnosti, nego kao primjer spoja pustolovnog romana i romana o siročetu navodeći kako se Brlić-Mažuranić oslanja na postojeće modele narativne organizacije i na već utrte obzore čitateljeva očekivanja. Hrvatski dječji roman i dalje je u novije vrijeme predmetom novih istraživanja i različitih pristupa.

¹⁰ Isto, str. 11-16.

¹¹ Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002., str. 26-28.

Tako se izdvaja studija Sanje Lovrić o tzv. 'petparačkim' romanima u razdoblju između dva svjetska rata u kojoj autorica pokazuje kako nakladnička forma oblikuje romanesknu strukturu (epizodna kompozicija, strategije zadržavanja čitateljske pozornosti).¹²

U knjizi Uvod u dječju književnost autorice navode kako književna produkcija u 19. stoljeću dijete ne oblikuje kao samostalno biće, nego samo u odnosu zavisnosti, tj. podčinjenosti prema odraslome. Potom se dječje u romanesknoj produkciji početkom 20. stoljeća postepeno preoblikuje kao specifično i različito od odraslog u okvirima predodžbe o dječjoj nevinosti i bliskosti s prirodom što rezultira radikalnim okretanjem perspektive, odnosno isticanjem ideje o drugosti djeteta koje nije okrnuto društvenim utjecajem, nevino je i dobro sve dok ostaje dijete i dok ne postane dijelom društvene zajednice odraslih. Primjer navedenog preoblikovanja romaneskni je opus Jagode Truhelke imenovan *Zlatni danci*. Također, afirmiranje dječjeg kao autonomnog i samostalnog romana prisutno je i u prvoj polovici 20. stoljeća, u *Šegrtu Hlapiću* i Lovrakovim romanima. U drugoj polovici 20. stoljeća do izražaja dolaze dječja samostalnost i udruživanje u autonomne vršnjačke skupine, svijet djeteta odvaja se od svijeta odraslih. Stoga je u ovom razdoblju zastupljeni model romana o dječjačkoj družini u čijem je središtu igra koja ostaje nosivi motiv u romanima o dječjačkim družinama do danas. Uz Lovrakove romane, ističu se i romani Đure Vilovića, Josipa Pavičića, Josipa Horvata. Također, društveno-povijesne okolnosti rezultirale su nastankom novih tematskih okvira romana što je vidljivo u djelima Ivana Kušana i Milivoja Matošeca tijekom 1950-ih i 1960-ih koji problematiziraju tradicionalno, ali i stereotipno razumijevanje djeteta i dječje prirode u društvenom i individualnom smislu. U šezdesetim godinama 20. stoljeća u središte interesa ulaze stereotipi o nevinom i intuitivnom djetetu koje je blisko prirodi i fantastici, ali i radikalno drukčije i bolje od odraslih te u roman ulaze elementi fantastike kao motivska struktura. U sljedećim desetljećima u romaneskni opus ulaze kriminalistički romani, romani animalističke i obiteljske tematike, koji fabulom i motivima ističu ideje o kompetentnom i društveno uključenom djetetu. U dječji roman u devedesetim godinama, s obzirom na socijalnu narušenost zbog ratnih zbivanja, opet ulazi ideja o dječjoj drugosti, tj. o dječjoj nevinosti u pogledu na rat, ali i o djetetu

¹² Hameršak, Marijana i Zima, Dubravka. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international. 2015., str. 198-212.

kao žrtvi. Na samom kraju 20. stoljeća i početku 21. stoljeća, kako navode autorice Hameršak i Zima, uočava se porast romana koji se po strukturi odvajaju od dječje tematike i ulaze u adolescentsku književnost.¹³

2. 2. Žanrovi hrvatskog dječjeg romana

Žanrovi hrvatskog dječjeg romana, prema Zalaru, čine vrste: (auto)biografski dječji roman, socijalno-akcijski dječji roman, akcijsko-socijalni dječji roman, akcijski dječji roman, pustolovni dječji roman, kriminalistički dječji roman, znanstveno-fantastični dječji roman, animalistički dječji roman, povijesni dječji roman, omladinski roman, roman u dječjim trapericama ili tinejdžerski roman, humoristički dječji roman, ljubavni dječji roman.¹⁴ Crnković u svojoj knjizi u prvu skupinu ubraja roman o djetinjstvu, dok su u drugu skupinu svrstani romani o životinjama, avanturistički, tj. pustolovni romani i znanstvenofantastični roman.¹⁵

Roman o djetinjstvu se u hrvatskoj književnosti razvija pojavom djela Ivane Brlić-Mažuranić, Jagode Truhelke, Mate Lovraka i Ivana Kušana. To je zapravo roman o životu i pothvatima djece u stvarnom svijetu. On ima jasne odrednice, a one se iščitavaju u likovima djece, tj. dječaci i djevojčice su prikazani u stvarnim uvjetima i okolnostima. Djeca opisana u romanu starije su dobi (10 godina) te pripadaju različitim društvenim slojevima. Junaci i junakinje su najčešće slobodni likovi, dosjetljivi, spretni, dopadljivi članovi obične dječje skupine koji rješavaju zadatke i probleme. Najvažnije je tematsko sredstvo napetosti radnje upravo pothvat koji pridonosi akcijskom planu romana i njezinom avanturizmu. Roman o životinjama prikazuje životinjski svijet onakvim kakav jest na temelju zapažanja i proučavanja te poštuje zakone po kojima životinje žive. Dakle, opisuju se pokreti, zvukovi koje životinje proizvode i promjene u ponašanju pa se sve to izražava ljudskim govorom. Time se takva vrsta romana temelji na međusobnom sporazumijevanju životinja. Avanturistički ili pustolovni roman govori o svjesnim i nesvjesnim sanjarijama djeteta, a uključuje sve ono što je neobično, novo, opasno te nadilazi svakodnevni život. Junak je snažan, izdržljiv te mora izvršiti težak zadatak. Na svom putu susreće razne neprijatelje koje mora savladati, ali također ima i pomagače. Podvrste su takvog

¹³ Isto. str. 212-224.

¹⁴ Zalar, Ivo. *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1983. str.339.

¹⁵ Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002., str.14.

romana: robinzonade, roman o moreplovcima, gusarski roman, roman o traženju (zakopanog blaga), kriminalistički roman. Znanstvenofantastični roman je po svojoj strukturi sličan avanturističkome romanu. Vezan je za polazišta u znanstvenim hipotezama, odnosno uz dostignuća koja je znanost zamislila, ali ih nije ostvarila. U središtu je takvog romana neograničena mašta. Povijesni roman u svojem središtu također ima avanturizam koji proizlazi iz povijesti koja ne mora biti nužno istinita, ali često je u njihovu središtu veličanje nacionalnih junaka.¹⁶

U dječjoj književnosti također je moguće govoriti o obzoru očekivanja recipijenta. Dakle, dječja književnost se, prema Hranjecu, stvara s obzirom na čitatelja. Tako se u skladu s društvenim promjenama mijenjaju i čitateljske navike. Stjepan Hranjec u knjizi *Pregled hrvatske dječje književnosti* navodi tematsko-motivski plan novije i suvremene dječje književnosti koji usustavljuje u tri osnovne cjeline, a to su predstavljanje današnjih tema i motiva na nov način, potom pojavljivanje novih tema, osobito iz urbanog okruženja i svijeta tehnike, od zrakoplova do videoigra te u suvremenoj se književnosti pojavljuju tabuistički motivi, primjerice: djeca u (Domovinskom) ratu, smrt, droga, rođenje, zlostavljanje (seksualno, obiteljsko), vjera (Bog).¹⁷

Tabu teme su u dječju književnost počele ulaziti tek 60. godina 20. stoljeća. Proces pisanja o temama koje se smatraju tabuima tabu tema nastavio se i jačao i u 70. i 80. godinama te je u 90. godinama doživio svoj vrh. U zborniku *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* tematske se skupine tabua razvrstavaju ovako: narkomanija, spolnost, spolno iskorištavanje, silovanje, homoseksualnost, nasilje, smrt, bolest (sida), religija, ekologija – nuklearna katastrofa, beskućništvo, neonacizam, strah, rastava roditelja, kazna i osveta. Takve teme privlače recipijente te im pomažu u sazrijevanju i odrastanju, ali isto tako, osim što pomažu djeci, pomažu i roditeljima u prepoznavanju i svladavanju problemskih situacija u vlastitom životu.¹⁸

U središte pozornosti književnog djela tako dolazi dječji lik koji je različito okarakteriziran u određenim povijesnim razdobljima, odnosno u ideološkim

¹⁶ Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002., str. 26-28.

¹⁷ Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., str. 8-9.

¹⁸ *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2002., str. 6-21.

utvrđenjima. Tako je i rodni kontekst bitan u interpretaciji pozitivnih i negativnih osobina dječjeg lika.¹⁹

¹⁹ Zima, Dubravka. *Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga, 2011., str. 8.

3. RODNI STEREOTIPI U RANOM RAZVOJU DJECE

Ono što je bitno za razumijevanje spolnog stereotipa jest razlika između spola i roda. Spol djeteta se određuje biološkim i fizičkim razlikama, a 'rod' se odnosi na nefiziološke komponente u koje ulaze određeni uzorci ponašanja i uloge koje su kulturološki određene kao tipično 'muške' ili 'ženske'.²⁰ Spolni identitet ili rodni identitet nastaje u djetinjstvu, kad dijete postaje svjesno određene kategorije kojoj pripada, dok usvajanje rodnih uloga podrazumijeva preuzimanje obilježja koja se odnose na jedan ili drugi rod. U članku *Ne smiješ plakati, ti si dječak* govori se o dječjim razvojnim razdobljima u kojima se formira određeno rodno ponašanje. Spominje se također kako već trogodišnjaku svakoj kulturi poznaje svoj rodni identitet dječaka ili djevojčice i brzo uči što je prikladno ponašanje za dječaka i djevojčicu. Četverogodišnjak koji poznaje razliku između muških i ženskih genitalija, lakše prepoznaje razlike između rodova putem izgleda, odjeće i frizure. Time dijete, postajući svjesno svoje pripadajuće rodne oznake, usvaja određeno rodno ponašanje.²¹ Dakle, rodni identitet se tako razvija na temelju bioloških, socijalnih i psiholoških karakteristika. S time da dijete usvaja kulturne obrasce ponašanja za svoj rodni identitet.

Djeca se rano izlažu spolnom raslojavanju usvajajući razlike između muškog i ženskog roda i time izgrađuju odgovarajuće stereotipe o rodovima. Rodni su stereotipi u *Dječjoj razvojnoj psihologiji* definirani kao široko raširena vjerovanja o karakteristikama za koje se smatra da su odgovarajuća za muškarce i žene, dok se rodne uloge definiraju kao odraz tih stereotipa u svakodnevnom ponašanju.²² Osim osobina ličnosti svojstvenih muškarcima i ženama (Tablica 1), postoje i drugi rodni stereotipi koji uključuju tjelesne karakteristike (visok, jak i otporan za muškarce; nježna, prefinjena i dražesna za žene), zanimanja (vozač kamiona, agent osiguranja i kemičar za muškarce; učiteljica u osnovnoj školi, tajnica i medicinska sestra za žene).²³

²⁰ Declercq, Christelle. Moreau, Daniele. *Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju?* hrcak.srce.hr/file/213482, (10.08.2017.)

²¹ Marović, Zrinka. *Ne smiješ plakati, ti si dječak*. hrcak.srce.hr/128503, 10.08.2017.

²² *Dječja razvojna psihologija*: prijevod 8. izdanja/Laura E. Berk. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015. str.526.

²³ Isto.

Maskuline osobine	Feminine osobine
Aktivan	Svjesna osjećaja drugih
Djeluje kao vođa	Pažljiva
Pustolovan	Lako se rasplače
Agresivan	Posvećuje se drugima
Ambiciozan	Emocionalna
Kompetitivan	Razdražljiva kod velikih kriza
Ne odustaje lako	Lako joj se povrijede osjećaji
Dominantan	Nježna
Osjeća se superiorno	Orijentirana na kuću
Dobro se drži pod pritiskom	Ljubazna
Neovisan	Voli djecu
Lako donosi odluke	Uredna
Ne može se lako utjecati na njega	Treba joj odobravanje
Otvoren	Pasivna
Grub	Ima takta
Samopouzdan	Ima razumijevanja za druge
Ima stav	Topla u odnosu s drugima

Tablica 1: Osobine ličnosti koje se smatraju stereotipno maskulinima i femininima.²⁴

Svaka kultura, odnosno zajednica, potiče određene osobine, obrasce ponašanja, vrijednosti i interese, a druge osuđuje ili kažnjava, time usmjerava pojedince prema željenom obrascu. Socijalizacija djeteta tako podrazumijeva i učenje rodni stereotipa, a ono se odvija u institucijama koje najviše utječu na djecu, a to su institucije obitelji, odgojno-obrazovne ustanove dječji vrtić i škola, potom mediji i sl. Tako se rodno tipizirano znanje i ponašanje prenosi na djecu izravnim poučavanjem. Stoga je uloga spola naučeni obrazac ponašanja i usvajanje takvih obrazaca ponašanja uvjetuje niz čimbenika određenim socijalnim kontekstom.

²⁴ Isto, str. 527.

Baranović u knjizi *“Slika“ žene u udžbenicima književnosti* navodi kako je obitelj prvo mjesto gdje se djeca susreću s ulogom majke, oca, brata, sestre, potom s ulogom izvan obitelji (proširena obitelj, susjedi, prijatelji i sl.) i gdje putem neposrednog iskustva stječu saznanja o postojanju, sadržaju i značenju ženskih i muških uloga. Ta spoznajna saznanja utječu na recepciju iskustava izvan obitelji.²⁵ Obitelj, odnosno roditelji tako kroz materijale za igru i socijalnu interakciju *potiču asertivnost, istraživanje, angažiranje u fizičkom svijetu i emocionalnu kontrolu kod dječaka, a imitaciju, oslanjanje na druge i emocionalnu osjetljivost kod djevojčica. Ova iskustva, zauzvrat, daju maloj djeci bogatstvo znakova za stvaranje slike svijeta koja naglašava stereotipne rodne razlike*²⁶.

Uz obitelj, postoji niz drugih neinstitucionaliziranih nosilaca socijalizacije kao što su prijatelji i ostale grupe koje također utječu na formiranje spolnih uloga. Također, na njih posebno utječu institucionalizirani nosioci socijalizacije, poput škole, crkve, masovnih medija. Baranović, citirajući Šibera, navodi kako je škola jedna od značajnih oblika socijalizacije: *„Ovu tezu na određeni način potvrđuju rezultati našeg istraživanja o odnosu mladih u Hrvatskoj prema školskom obrazovanju. Prema procjeni mladih, na razvoj njihovog mišljenja o čovjeku i društvu od ukupno devet ponuđenih socijalizacijskih činilaca najviše utječu: obitelj (rang 1), zatim prijatelji (rang 2) te škola (rang 3). Slijede: crkva (rang 4), knjige (rang 5), te televizija koja je na šestom mjestu. Na dnu ljestvice nalazi se film i internet, pri čemu film na pretposljednem mjestu (rang 8), a internet na posljednjem mjestu (rang 9)“*.²⁷

Osim u obitelji, snažni stereotipni obrasci djeci nametnuti su i u školi, u ponašanju nastavnika i profesora, ali i u vršnjačkim grupama koje provode rodno tipiziranje. Jasna Belamarić u članku *Ružičasto i plavo – rodno osviješten odgoj u vrtiću* napominje kako su rodne uloge duboko ukorijenjene u društvo te ih djevojčice i dječaci usvajaju od malena. Mediji, igračke, slikovnice, knjige i animirani filmovi održavaju postojeće stereotipe u viđenju muško-ženskih odnosa. Bajke *Pepeljuga, Trnoružica, Snjeguljica* prikazuju glavni ženski lik kao bespomoćnu princezu. Tako su

²⁵ Baranović, Branislava. *“Slika“ žene u udžbenicima književnosti*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: Zagreb, 2000., str. 14.

²⁶ *Dječja razvojna psihologija*: prijevod 8. izdanja/Laura E. Berk. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015., str. 537.

²⁷ Baranović, Branislava. *“Slika“ žene u udžbenicima književnosti*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: Zagreb, 2000., str. 15.

rodne uloge žene usvojene vrlo rano, kroz priče o lijepim, dobrim i nesretnim djevojkama, također već i u prvim slikovnicama.²⁸

3. 1. Istraživanja o rodnim stereotipima u slikovnicama, knjigama za djecu i čitankama za osnovnu školu

Rodne razlike i perspektive u dječjim knjigama predmet su interesa brojnih svjetskih istraživača. Prvo takvo istraživanje proveo je Weitzman za razdoblje od 1930. do 1972. godine. Time je utvrđeno da su ženski likovi bili puno manje zastupljeni od muških. Žene su češće prikazivane u stereotipnim ulogama: kao podređene, pasivne i vezane za kuću, dok su muškarci prikazivani kao aktivni sudionici zbivanja izvan kuće. U kasnijem istraživanju za razdoblje od 1980. do 1987. godine Williams 1987. godine provjerava ima li napretka s obzirom na promjene statusa žena u društvu. Dokazano je kako su u tom razdoblju žene u slikovnicama postale aktivnije, odnosno puno su češće bile u ulozi glavnog lika dok su muški likovi i dalje prikazivani u stereotipno muškim ulogama. Samo su se glavni ženski likovi nalazili u nestereotipnoj ulozi, dok su sporedni ženski likovi i dalje prikazivani stereotipno.

U istraživanju Broadusa i Younga koje se odnosilo na razdoblje od 1987. do 2002. godine, pokazalo se da nema daljnjeg porasta pojavljivanja ženskih likova. Djevojčice su prikazivane kao pasivne, naivne, slatke i ovisne dok su dječaci snažni, sposobni i pustolovni. Majke su najčešće prikazane kako obavljaju razne kućanske poslove kao što su kuhanje ručka, serviranje jela, pranje suđa, čišćenje kuće, dok očevi najčešće uređuju vrt ili nešto popravljaju i to uglavnom izvan kuće, a ako se nalaze u kući odmaraju, čitaju novine ili gledaju TV. Također, očeve se više vidi u aktivnostima igre i to češće sa sinovima, a majke u emocionalnim odnosima. Time se prikazivanje likova bitno poboljšalo od 1970. godine, iako su i dalje u dječjoj literaturi dominantni rodni stereotipi.

Istraživanje Andersona i Hamiltona iz 2007. godine pokazalo je da dječje knjige i slikovnice sadrže dvostruko više muških likova u glavnim i sporednim ulogama te da su na naslovnica i ilustracijama također najčešće muški likovi. Žene i dalje učestalije brinu o djeci, borave i obavljaju poslove u kući te su prikazane

²⁸ Belamarić, Jasna. *Ružičasto i plavo – rodno osviješten odgoj u vrtiću*. <http://hrcak.srce.hr/128501>, (10.08.2017.)

kao domaćice, a profesije i dalje slijede rodne stereotipe. Rodni su stereotipi prisutni već u slikovnicama i knjigama za djecu. Neka su istraživanja pokazala kako se djeca nakon čitanja stereotipnih slikovnica češće igraju stereotipnim igračkama nego nakon čitanja nestereotipnih slikovnica. Također, nestereotipne knjige za djecu povećavaju dječje samopoštovanje.²⁹

Baranović, Doolan i Jugović 2010. godine istraživale su jesu li čitanke za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive. Analizirale su čitanke od prvog do osmog razreda. Autorice su u rezultatima istraživanja navele razlike u autorstvu čitanki, tekstova i priloga, potom u zastupljenosti muških i ženskih likova u metodičkim priložima i osnovnim tekstovima, osobini ličnosti muških i ženskih likova, profesionalnim ulogama ženskih i muških likova te obiteljskim ulogama ženskih i muških likova. Istraživanje je pokazalo da se žene češće nego muškarci pojavljuju kao autori čitanki. Međutim, pokazalo se da su žene isključivo autorice čitanki za niže razrede dok su muškarci isključivo autori za više razrede osnovne škole. To je primjer koji upućuje na stereotipno mišljenje da su žene više nego muškarci povezane s djecom mlađe dobi. Također, istraživanje je pokazalo da muškarci dominiraju kao autori tekstova i priloga u čitankama. Muški se likovi i u slikovnim prikazima i u tekstovima čitanki pojavljuju češće od ženskih. Prilikom analiziranja osobina ženskih i muških likova u čitankama, autorice su uočile kako se ženske likove najčešće opisuju kao: osjećajne/suosjećajne, znatiželjne, inteligentne/pametne, aktivne/poduzetne, drage/ljubazne i nježne. Autorice su usporedile pozitivne osobine ličnosti ženskih likova s muškim te došle do sličnih rezultata. Zaključak je da osobine ličnosti nisu povezane sa spolom iako je istraživanje pokazalo kako postoje neke osobine/stereotipi koje se mogu pripisati samo ženskim likovima, a to su npr. znatiželjna, nježna, religiozna, odana i pažljiva. Jednako tako postoje osobine koje se mogu povezati samo sa muškim likovima kao što su npr. hrabar, ponosan, vođa.

Autorice su u profesionalnim ulogama muških i ženskih likova došle do zaključka kako se ženski likovi u čitankama najčešće pojavljuju kao učiteljice, učenice, kućanice, sportašice, princeze, medicinske sestre, odvjetnice i seljanke. Muški likovi se pojavljuju kao prinčevi, učitelji, zabavljači, pisci, novinari, voditelji, vojni dužnosnici, obrtnici, policajci. Također, pojavljuju se kao liječnici, a ženski kao

²⁹ Isto.

medicinske sestre čime se učenicima zapravo šalje poruka o višoj pozicioniranosti muškaraca u profesionalnoj hijerarhiji.

Podaci pokazuju kako postoje zanimanja zajednička muškim i ženskim likovima, ali čitanke još uvijek vrlo često stereotipno prikazuju profesionalne uloge ženskih i muških likova. Analizirajući obiteljske uloge muških i ženskih likova, autorice su došle do podataka kako se ženski likovi često pojavljuju u ulozi predane majke i kućanice, puno češće nego muški likovi u ulozi oca, što opet potvrđuje stereotip da su žene vezane za sferu obitelji i privatnosti. Čitanke također veću pažnju pridaju sinovima nego kćerima te braku više nego ostalim oblicima obiteljskog života. Ovim istraživanjem pokazano je da muškarci u čitankama dominiraju kao autori tekstova, ali i kao likovi o kojima se u tekstovima govori. Time je dokazano kako su hrvatske čitanke pisane sa stajališta muške perspektive te promiču patrijarhalnu sliku rodnih identiteta u kojoj dominiraju superiorniji muškarci.³⁰

³⁰ Baranović, Branislava; Doolan, Karin; Jugović, Ivana. *Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?*
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92282, (11.8.2017.)

4. SPOLNI STEREOTIPI U ROMANIMA S POČETKA I SREDINE 20. STOLJEĆA DO DANAS

4. 1. Jagoda Truhelka, Zlatni danci

Jagoda Truhelka je svojim djelima doprinijela razvoju priče u hrvatskoj dječjoj književnosti. U njezinu bogatom opusu izdvaja se autobiografska trilogija o djetinjstvu *Zlatni danci*. Trilogiju čine *Zlatni danci*, *Gospine trešnje* (*Bogorodičine trešnje* i *Dusi domaćeg ognjišta*) i *Crni i bijeli dani*. U djelima je opisano djetinjstvo u Osijeku u drugo polovici 19. stoljeća, a fabula je ispričana u trećem licu. Glavni junaci trilogije, učiteljeva djeca, Anica, Ćiro i Dragoš opisani su vjerno i plastično u različitim situacijama u obitelji, u školi, u igri.³¹

4. 1. 1. Lik Anice

Anica je glavni lik u pripovijetkama *Prvi put u školi*, *Stari glasovir*, *Uskrsna zvona*, *Još jedan Božić*, *Svibanjska slava*, *Baka i unuka* (*Zlatni danci*), *Anica i njena učiteljica* (*Dusi domaćeg ognjišta*). Opisana je kao tipična djevojčica od pete do devete godine koja se voli igrati sa svojim lutkama, razgovarati s prijateljicama, maštati i sanjariti, osjećajna je, ali ponekad i tašta te se zna i naljutiti i boriti za svoju pravdu, ali zna i razmišljati o pogreškama, prihvatiti istinu i pokajati se.³²

Vanjski opis Anice uočljiv je jedino u pripovijetci *Priča o Zlatnici Zlatoperki* gdje Anica provodi vrijeme sa svojim prijateljicama: bogatom, razmaženom Melankom i skromnom, tihom Milicom crne kovrčave kose i plavih očiju. Anica je opisana kao pokrupna, rumenih obraza, mrke i guste kose kao šuma. U školu je krenula rano, s nepunih pet godina. Učiteljica ju je odvela u školu kako bi majka lakše obavljala svakodnevne aktivnosti. Ondje je sjedila za stolom, a da ne smeta ostalim učenicima, učiteljica je svezala jedan kraj konca za Aničinu nogu, a drugi za nogu od stolca. Tako je Anica 'učila' pod stolom, a onda i zaspala. Također, Anicu odlikuje snažna emocionalnost koja je izričito vidljiva u njezinoj naklonosti glazbenoj umjetnosti, što se otkriva u razgovoru s Milicom o sviranju klavira:

³¹ Crnković, Milan. *Dječja književnost: Priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1990., str. 129.

³² Pintarić, Ana. *U svjetlu interpretacije Zlatni danci Jagode Truhelke: (uz 140 godišnjicu rođenja)*. Osijek: Filozofski fakultet, 2004., str. 20-27.

Učiti klavir davna je njena želja. Duša joj je slušati kak se pjeva ili svira. A istom kad bude sama umjela! Pjevati doduše već zna i na note i bez nota.(...) Najprije sitno zaciliču guslice, pa zazuje svirale i frule, zapjevaju gospoda i gospođe, naposljije zazvone trublje i rogovi, a onda najedanput zatutnje bubnji i talambasi – bude čitav urnebes. Bude, pa se zrak okolo zatrese, ori se sva kuća. To ti je tako divno, pa te jeza hvata, srce zakuca, i onda čisto moraš zaplakati.³³

Lako se rasplače u situacijama kada shvati da je nekoga zanemarila, lagala ili pak kada je kore roditelji. Laž je čak u jednoj situaciji gotovo dovodi do bolesti. Anica uvijek ima suosjećanja za tuđu nevolju. Kada joj učiteljica pripovijeda o svom teškom životu, Anica sluša i plače te suosjeća i žalosti se zbog tuđe nesreće. Za Božić je dobila novu lutku i odmah je odbacila staru Jelicu. Međutim, nakon ružnog sna ona savjesno uzima natrag svoju staru družicu:

-Ah! – jedva se svladalo malo uzbuđeno srdašce – tužila se da, da sam je zapustila... i je li, mama, da ne bi bilo pravo kad bih je odnemarila sada jer imam novu, je l' da, mama?(...)/ Anica učini kako je svagda činila kad bi joj srdašce bilo prepuno. Ona zaplače jer nije drugačije znala kako da se oslobodi svega onoga neizreciva što joj je onako bolno i mило, slatko i toplo prepunilo malo srce.³⁴

Iako je sklona sanjarenju, razmišljanju, dugotrajnom promatranju prirode, odgovorna je i njoj su povjereni zadaci kao što su provjeravanje i čuvanje braće, izručivanje maminih pozdrava susjedima i prijateljima. Aničin lik karakteriziraju tipične feminine osobine koje su prepoznatljive u potpunom predanju i posvećivanju drugima, svjesnosti i razumijevanju njihovih osjećaja, nježnosti, ljubaznosti, pažljivosti. Sve te karakteristike prepoznatljive su u Aničinoj brizi prema životinjama, posebno prema oboljelim članovima obitelji. Spremna je razveseliti svakoga, ali je i spremna odreći se da bi pomogla nevoljnima i potrebitima. Kada je s majkom posjetila tetu Rezu u Gladnoj ulici i vidjela u kakvoj sirotinji ona živi, zamolila je majku da njoj i njezinoj braći ne daju više u deset sati kruh s maslom, već neka štedi da sve poklone Rezinoj djeci. Također, svoju velikodušnost i srdačnost pokazuje kada pomaže siromašnom dječaku Miji na kojeg je zaboravila bogata Melankina obitelj.

³³ Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela I. Zlatni danci (I)*. Zagreb: Naša djeca, 1995., str. 158-159.

³⁴ Isto, str. 213.

Kada se razboljela njihova sluškinja Kristina, Anica se pokazuje kao požrtvovna, empatična i posebno voljna pomoći. Uspjela je predložiti majci kako da se organiziraju oko spavanja i kuhanja kako bi čim više bile uz bolesnicu:

Anica je vjerno dvorila bolesnu sluškinju i nije joj bilo težak nikakav posao. Pomagala i majci, jer joj je učiteljica dopustila da ostane kod kuće dokle god Kristini ne bude bolje i obećala da će onda Anici dolaziti dva-tri puta na nedjelju da s njom uči, a ne bude li mogla, pokazat će joj Milica i Melanka što se nova uzelo.³⁵

Također, kad joj se ozlijedio brat Ćiro, Anica se neprestano brine o njemu uz pomoć sluškinje Kristine. Daje mu piti i jesti slastice što ih je sebi otkidala od usta te istovremeno, kao najstarija, pomaže u 'odgoju' mlađeg brata:

Anica sjedi, ništa se ne boji, samo misli na jedno, kako bi bratu olakšavala boli.(...) A Anici ga je tako žao, čisto misli da osjeća njegove boli. Pa i neka, ona bi to i htjela da može trpjeti s njim i za nj. Samo da se ne bi dogodilo ono strašno od kojega joj trnula duša.³⁶

Kad joj se razboljela majka, Anica ima pune ruke posla da miri i brine o braći. Po uzoru na svojeg brata Dragoša koji je žrtvovao trešnje Majci Božjoj za ozdravljenje majke, Anica razmišlja o tome da žrtvuje lutku Jelicu. Ipak, na kraju želi promijeniti loše navike koje su osobito ljutile majku:

Ah, dragi Bože, daj mi jednom da postanem i ostanem dobra – šaptala Anica gorljivo i predatno. Htjela bi da bude anđeo svima, na radost i veselje svakome. Ali kad god bi joj došlo do svijesti da ona taj cilj nikad neće potpuno dostići, osjećala bi se do krajnosti bijedna i nesretna.³⁷

Jedna od bitnih Aničinih karakteristika je i njezina osobina odobravanja, odnosno u svojim postupcima neprestano traži roditeljsko ohrabrenje. Presretna je kad je majka pohvali kako je domišljata i kućena upravo kada je predložila, za vrijeme Kristine bolesti, kako će se organizirati u kućevnim poslovima i čuvanju braće. Želi biti stalno uredna i neprestano čistiti sobu upravo kako bi bila i mami na pomoć. Aničina majka ima puno posla za vrijeme Velikog tjedna, odnosno priprema za Uskrs,

³⁵ Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela II. Zlatni danci (II)*. Zagreb: Naša djeca, 1995., str. 11.

³⁶ Isto, str.37.

³⁷ Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela III: Bogorodičine trešnje*. Zagreb: Naša djeca, 1995., str. 41.

a Anica neprestano razmišlja kako bi joj pomogla, kako bi svima ugodila, a uvijek nakraju nekako ispadne kriva za Ćirine i Dragoševe nestašluke. Uvijek se osjeća krivo, ako nešto pođe po zlu:

Jesam li zbilja tako zla, ni za što dobra? Šta ću samo da radim, kako ću da činim pravo? Uvijek me samo karaju. To karanje nju tako silno boljelo, više boljelo, nego da bi je baš tko i udario. I sad još mama čak veli da će je ona u grob strpati. Anica zar svoju mamu? Nije li to Bogu plakati?³⁸

Prije svega Anica je orijentirana na kuću i kućanske poslove, odnosno ženske dužnosti upravo zato što u svemu traži odobravanje. Međutim, njezin duh teži nečem drugom. Uredna je i radi sve po pravilima, pokatkad se prepušta svojim željama. Tako sa bratom bosonoga hoda po vodi i pijesku kada Kristina na Dravi pere rublje. Njezina se braća bezbrižno igraju, dok Anica često obavljajući svoj svakodnevni posao pletenja i čuvanja braće razmišlja o tome kako bi željela biti dječak.

Ne znaju oni kakove su to muke kad noge niza stol igraju kao klepke, duša da iskoči i čitava djevojčica hoće da poleti, potrči naokolo po dvoru, po polju, po svijetu, a ne može, ne smije, nego ovdje prikovana sjedi pa dvadeset i četiri puta opleti unaokolo.³⁹

I što se borba žešće razvijala, u Anice više raslo srce i dođe joj pusta želja da i ona zađe u vatru, da se tuče s dušmaninom i da juriša na kule i gradove. Ali znajući da je vrlo opasno po trećega ako se umiješa gdje se dvoje bije, zadovoljila se samo time da je glasnim uzvikivanjem poticala i bodrila sad jednu stranku sad drugu na sve žešće napadaje.⁴⁰

Majka ju na to kori i govori kako se to ne priliči jednoj odrasloj djevojčici:

-Ah, mamice – uzdahne Anica iz dna duše ne znam već po koliki put. – Zar tebi, mamice, nije žao tvoje jedinice što se toliko šivanjem na tom vrućem danu pa još i o praznicima koji su zato da se praznuju, a dotle dječaci slobodno smiju da se igraju ili

³⁸ Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela II. Zlatni danci (II)*. Zagreb: Naša djeca, 1995., str. 14-15.

³⁹ Isto, str. 154.

⁴⁰ Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela IV. Dusi domaćeg ognjišta*. Zagreb: Naša djeca, 1995., str. 112.

da se skiću Bog te pita kuda sve po gradu. I nikome ne pada na um da i njima ponude neka i oni sašiju košulju ili tako. To je nepravda! Zašto je to tako?

Onda odgovori mama:

-Zato što su oni dječaci, a ti si djevojčica.

-Ali ja u tome ne vidim nikakove pravde, meni je to vrlo krivo – nastavi Anica. – Zato što sam ja žensko, ja ne samo da učim škole i knjige baš kao i oni i još gdjekad i bolje, nego osim toga još radi po kući, pomaži ovo i ono, i sad još i šij, i Bog zna, u što ćete me još zapreći.

-Eh, šta ćeš – majka će s uzdahom – taka je naša sudbina. U svako doba djevojka je morala prije svega da se razumije u sve vrste kućnoga posla, a k tome spada i šivanje i krojenje.⁴¹

Aničin lik potrebno je interpretirati s obzirom na Truhelkine biografske, ali i povijesne činjenice koje su upravo vezane za njezin doprinos tadašnjoj feminističkoj književnosti, odnosno ženskom pismu. Naime, krajem 19. stoljeća aktivirao se prvi val feminističkog pokreta mijenjanja položaja žene u društvu. Žensko pitanje u Hrvatskoj rješavalo se problematiziranjem obrazovanja. Početkom devedesetih godina 19. stoljeća reformom obrazovanja djevojke su se mogle obrazovati za određena zanimanja. Kao učiteljica, intelektualka i književnica Jagoda Truhelka je sudjelovanjem u kulturnom životu, svojim književnim i pedagoškim radom predvodila nove ideje o položaju žena u društvu.⁴²

U svojim se književnim djelima i člancima zalaže za ravnopravnost žena smatrajući kako žena mora biti slobodna te joj se mora omogućiti izobrazba kako bi joj se mogla pružiti mogućnost izbora. Upravo se zbog toga Truhelka smatra feministicom svoga doba raspravljajući o dominantnim ulogama spolova u društvu, odnosno o društvenoj ideji o položaju žene te istovremeno propitkuje i problematizira takve ideje o djetetu i dječjem rodnom identitetu. Truhelkine autobiografske crte raspoznajemo i u Aničinu liku, kako to navodi Stjepan Hranjec, posebice u njezinu položaju i odgoju u obitelji, ali i u spontanoj borbi za ravnopravnost ženske djece.⁴³

⁴¹ Isto, str. 116.

⁴² Živković Zebec, Vedrana. *Naša djeca Jagode Truhelke – poučavanje sudbinama ženskih likova.* https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=219418 (3.2.2018.), str. 27-31.

⁴³ Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti.* Školska knjiga: Zagreb. 2006. str. 17-18.

Naime, Anica razmišlja o svojem rodnom identitetu, uviđajući društvene i obiteljske razlike u poimanje djece s obzirom na rodni identitet. Na takvo je razmišljanje potiču upravno neravnomjerna raspodjela zadataka i obveza s obzirom na rodnu pripadnost koju ona proglašava nepravednom.⁴⁴

Anica je, za razliku od svoje braće, kompleksniji lik u čijem odrastanju čitatelji raspoznaju i njezin unutarnji život određen previranjima. Kao najstarije žensko dijete obavlja zadatke koji njezina braća ne moraju odrađivati što uključuje određene kućanske poslove, šivanje, čuvanje braće i sl. Međutim, njezin duh teži nečem drugom osjećajući nepravdu prema tim obrascima ponašanja koje je uvjetovalo samo društvo. Odrađujući uredno sve poslove razmišlja o tome kako bi željela biti dječak. Ipak, samo u jednom narativnom segmentu njezin unutarnji bunt kulminira i to u trenutku kada je majka ukori što rezultira Aničinim odlaskom od kuće, ali ubrzo se vraća kući tražeći oprost. Unatoč tome što se buni, svaki svoj posao ipak odrađuje do kraja. Stoga, osim svojih unutarnjih borbi protiv spolnih stereotipa ne uspijeva joj nikakva konkretna pobuna.

4. 2. Mato Lovrak, *Iskrica*

Romani Mate Lovraka nastali su u razdoblju tridesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća. Poratni roman *Iskrica* podijeljen je u dva dijela: prvi se dio odnosi na prijeratni skromni život male obitelji, dok je u drugom djelu obiteljska svakodnevnica određena ratom i očevom bolesti. U romanu se prati odnos roditelja prema djevojčici, ali i način na koji se određuje njezin lik.⁴⁵

⁴⁴ Zima, Dubravka. *Kraći ljudi Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Školska knjiga. Zagreb. 2011., str. 52-54.

⁴⁵ Isto, str. 93.

4. 2. 1. Lik Iskrice

Iskrice je jedinica koja živi s roditeljima u Velikom gradu. Na početku romana ima devet godina te je isključivo portretirana u obiteljskoj zajednici. U romanu se otkriva njezin lik u svakidašnjem životu, promatraju se njezine emocije u vezi s događajima i osobama koje dolaze u doticaj s njezinom obitelji, njezine reakcije na promjene koje se događaju kao posljedice društvenih promjena i odrastanja.⁴⁶ Već na samom početku romana opisana je kao mirna, poslušna, uredna i odgovorna djevojčica, potpuno predana odrađivanju školskih zadataka. Tako ima i dogovor sa susjedom Katicom da je svako jutro za vrijeme škole probudi u pet sati da izvrši svoje školske dužnosti, a za ostalo vrijeme u šest sati:

*Živi u velikom gradu, u svojoj maloj obiteljskoj kućici i jedna joj je briga – škola. Razrede svršava s odličnim uspjehom. U osnovnoj školi nema bolje učenice od nje. U gimnaziju će pa na sveučilište i postat će profesorica, a možda će biti i liječnica. Inženjer. Ili žena sudac!*⁴⁷

*Iskrice je u sreći marljiva. Mnogo uči. Čita. Piše.*⁴⁸

Njezin je lik izričito pod utjecajem roditelja, odnosno u svemu traži odobravanje i pohvalu. Roditeljska ljubav određena je posesivnošću da Iskricu održe u usklađenosti koju smatraju ispravnom. Već kao gimnazijalka oblači svečanu haljinu i u kući izvodi privatni koncert. Također, redovito sa svojim roditeljima odlazi u kazalište na predstave. Na Iskričino ponašanje i odabire posebice utječe otac, što Iskrice i sama priznaje u svom dnevniku:

*Poslušat ću tatu. On pravo govori (...). (...) jer tata vrši na mene utjecaj. Sve što o njivi pišem, tatine su rečenice i ja to iskreno priznajem.*⁴⁹

Iskrice nikada ne razgovora s dječacima, čak ne dopušta da joj se dječaci približe, ali na ljetovanju se na moru slučajno sudarila s Čehom te se zaljubila. Također, na odmoru upoznaje nekoliko dječaka, a otac joj neprestano ukazuje na njihove nedostatke kako bi spriječio zaljublivanje:

⁴⁶ Isto, str. 93-94.

⁴⁷ Lovrak, Mato. *Iskrice*. Zagreb: Mladost, 1964., str. 10.

⁴⁸ Isto, str. 36.

⁴⁹ Isto, str. 77.

Izdaleka, vrlo oprezno, a tiho i bez uzbuđenja počne tata govoriti o Jadranu. Može on, veli, sve razumjeti, ali jedno ne može nikako, kako se ljudi mogu zanimati i zagrijavati za dječaka koji ima tako kratke, upravo maljucne noge. Neka Iskrice sutra pogleda njegova stopala! On nosi sigurno trideset i šesti broj cipela. Pa to su najmanje ženske cipele! Iskrice nosi veći broj! Zar to nije smiješno? Tata zamišlja nekog Jadrana s golemim stopalom. Muškim, snažnim, pa kad njima hoda, obala se trese, a ne kao ovaj Jadran! Taj i ne hoda već capka kao djetešce; skakuće kao vrapčić... Tata je pobijedio. Iskrice sutradan pogleda Jadranova stopala. Uistinu! Pa Jadran capka! Kako ona to nije prije vidjela?!⁵⁰

Otac svojim komentarima i opaskama ukazuje na mane dječaka koje je Iskrice predvidjela, što uvelike utječe na Iskričino odljublivanje. Nakon operacije vratnih žila Iskrice ne može govoriti pa od oca dobiva bilježnicu za pisanje dnevnika. Taj je poklon povezan s roditeljskom željom da pronađu i pročitaju kćerkine misli i osjećaje i to protiv njezine volje:

Svoj će dnevnik Iskrice dobro sakriti. Neće dati nikome ni jednog retka pročitati! A ima netko u njihovoj kući, tko gori od želje, da zaviri u njen dnevnik. To je tata. No, to mu neće uspjeti. Nikada! Nikada! Dnevnik je dobro sakriven. Ni mami nikako da u ruke dođe. Uхватила je Iskrice već nekoliko puta mamu, kako traži i traži nešto među njenim stvarima. Tata ima više vremena i dara za pronalaženje skrivenih stvari nego mama. Njega se Iskrice više boji, ali bit će mu sve uzaludno! On ima bolji istraživački dar od mame pa ne prevrće samo po stvarima u Iskričinoj sobi već dnevnik traži i u podrumu, na tavanu te u drvarnici.⁵¹

Otac ipak uspijeva pročitati Iskričin dnevnik, prizor u voćnjaku u kojem djevojčica piše pismo nepoznatom junaku i strahuje hoće li uspjeti sačuvati tajnu pokraj svojih roditelja. Naime, otac je ugledao dnevnik i pismo kad je zvao Iskricu u sklonište. Iskrice je hitro poderala pismo, no otac je uzeo dnevnik i pročitao prvi dio pisma što ga je ona prepisivala. Svoj postupak opravdava ljubavlju i brigom za djevojčicu.

Iskrice se pokazuje kao osobito pažljiva i svjesna osjećaja drugih kada na moru upoznaje djevojčicu Nadu kojoj je umrla majka i koju je tužnu i osamljenu

⁵⁰ Isto, str. 56.

⁵¹ Isto, str. 74.

poslao otac na odmor. Nad njom se Iskrica sažali i vrlo joj teško pada rastanak. U dnevniku je opisala svoje susjede koji imaju ogroman vrt i puno povrća i voća te izražava želju kako bi i ona htjela jednog dana imati njivu i raditi svojim rukama. Također, pokazuje se kao velikodušna i srčana kada govori da želi odabrati posao da radi isključivo za dobrobit drugih:

Odabrat ću takav posao, da radim i za druge. Bit ću učiteljica pa ću prosvjećivati ljude. Ili ću biti liječnica, da liječim bolesne. Možda ću biti sudac, da zaista pravedno sudim. Mogu biti i glumica, da svojom umjetnošću ushićujem gledaoce. Budem li pijanistica, oduševljavat ću slušaoce na koncertima divnom muzikom, da prožive svoj život ljepše.⁵²

Nakon što je u njezinom gradu objavljeno ratno vrijeme, Iskrica i njezini roditelji neprestano na zvuk sirene bježe na brdo u sklonište. Tjelesno je iscrpljena od bježanja i po prvi puta su u djelu opisani Iskričini snažni osjećaji:

Ličilo im je dijete na teškog bolesnika. Htjela bi ona roditelje umiriti, ali riječi ne idu. Sve je u njoj mrtvo. Ledeno... Ipak uspije šaptom promucati: - U meni ništa vrijednoga više nema! Sve dobro i lijepo u mom je srcu uništeno.⁵³

Iako se pokazuje kao razdražljiva, kod velikih kriza hrabro podnosi ratno vrijeme, gubitak vlastitog doma i očevu bolest. Nakon što im je srušena kuća, obitelj odlazi živjeti kod stolara. Iskrica nastavlja s pisanjem dnevnika te želi napredovati, raditi i živjeti čemu se posebice raduju njezini roditelji:

Mama i ja držimo se dogovora naše ljubavi, jer smo ovdje, daleko od svega ratnog i krvavog, dobili volju za ŽIVOTOM. Oh, kako rado pišem ove dvije riječi! Ljubav! Njih ne skrivam u zagradu, nego onu prvu ističem, podvlačim a drugu riječ bilježim cijelu velikim štampanim slovima.⁵⁴

U riječima liječnika upućenima Iskrici nakon što je operirala krajnike, prisutni su stereotipni izrazi: *Evo, upravo pišem roman o ženi koja je bila ovdje dva dana i dvije noći, a ni riječi nije progovorila. To je neobična rijetkost! Pravo čudo!*⁵⁵ Budući da Iskrica nije mogla nakon operacije govoriti, taj je izraz upućen na pretjerano

⁵² Isto, str. 76-77.

⁵³ Isto, str. 107.

⁵⁴ Isto, str. 121.

⁵⁵ Isto, str. 73.

žensko pričanje. U nekim njezinim iskazima ipak se prepoznaje protest protiv stereotipnih uloga, odnosno same orijentiranosti žene u kućanskim poslovima. Iako je otac glavni skrbnik obitelji, što je uočljivo i njegovim požrtvovnim odlascima za vrijeme rata u grad po hranu, majka brine o financijama u obitelji.

Nastavlja on dalje sve na svoj način, pa završi tim, kad se ženio s mamom, sviđala mu se ona u svakoj zgodi, ali najviše onda, kad ju je zatekao, kako u kuhinji pomaže svojoj majci (...) Iskrici je dosta. I previše! Tata je zastario. Uzaludno čita tolike knjige, gleda filmove i kazališne komade, kad je njemu žena određena upravo da kuha!... Neće više da se prepire s njim. Ide malo od kuće.⁵⁶

Mato Lovrak poznat je po svojim romanima u čijem je središtu dječja samostalnost prožeta igrom ostvarenom u vršnjačkim družinama koje postaju temeljnom modelativnom narativnom matricom dječje književnosti druge polovice 20. stoljeća. Lovrakovi su muški likovi očitovani u kolektivizmu te su superiorni odraslina. Međutim, njegovi su ženski likovi slabi te ovise o muškarcu, dok su likovi djevojčica djelomično afirmirani, stoga su za većinu njegovih romana karakteristični stereotipi o rodnim ulogama.⁵⁷ Prilog tomu, govori činjenica koju je izjavio Lovrak kako svoju inspiraciju u formiranju likova pronalazi u realnim školskim zbivanjima kojima je i sam bio svjedok radeći niz godina u školama. Također, spominje kako je psihi djevojčica imao manje prilika upoznati jer je kao učitelj radio najdulje vrijeme u muškoj školi. U formiranju likova inspirirala su ga lica i iz njegove obitelji kao što je u romanu *Iskrica* glavno lice njegova kćerka.⁵⁸

Iskrica je prikazana kao slabi subjekt koji je uvjetovan i predodčen u skladu s roditeljskim htijenjima. Opisana je kao mirna, poslušna, odgovorna, empatična, suosjećajna te u svemu privržena roditeljima. Obično u sjeni roditelja, posebice oca koji nadzire i usmjeruje sva njezina razmišljanja, pa tako i poznanstva s prijateljima, Iskrica ipak u knjizi kasnije počinje izražavati svoje osjećaje. U njima otkrivamo lagani protest prema stereotipnim ulogama koje nadmeće društvo što je posebice uočljivo u očevu komentaru o rodnom stereotipu kako je kuhanje isključivo ženski posao.

⁵⁶ Isto, str. 14.

⁵⁷ Hameršak, Marijana i Zima, Dubravka. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international. 2015., str. 216.

⁵⁸ Mato Lovrak o svojim književnim nadahnućima. <https://www.youtube.com/watch?v=lcB-9JJE7Ow> (3.2.2018.)

4. 3. Ivan Kušan, Lažeš, Melita

Ivan Kušan u hrvatskoj dječjoj književnosti počinje stvarati sredinom pedesetih godina dvadesetog stoljeća. Roman *Lažeš, Melita* iz 1965. godine govori o djevojčici koja neprestano laže, a roditelji je pokušavaju ukazati na važnost istine i to na taj način da njezine laži ne pobijaju, nego sve predočavaju kao istinu što nju dodatno zbunjuje. Roman završava Melitinim upozorenjem roditeljima kako i oni također lažu, ali to nazivaju drugim imenom.⁵⁹

4. 3. 1. Lik Melite

Melita živi zajedno s roditeljima i bratom Nenadom. Opisana je kao živahna dvanaestogodišnja djevojčica plavih čuperaka:

*Tko god bi ih pogledao, odmah bi opazio koliko su Nenad i Melita nalik jedno drugome. Isti obli obrazi, tamne oči i plava neposlušna kosa, koja je i njemu i njoj padala preko lijevoga oka tako da su neprestano zabacivali glavu. Činilo se da je Nenad lutka koja je isprva imala Melitin oblik, ali koju su poslije napuhuli kao loptu.*⁶⁰

*Zagledala se u svoju djevojčicu. Ispod šumarka plave kose gledala su je dva tamna, tamna oka nalik onim prozorčićima na ulaznim vratima stana. Pogledaš u njih i ne vidiš što se događa u stanu, jer je vani svjetlije. Što se događalo iza ta dva tamna oka njezine djevojčice? Melita je već bila u dvanaestoj godini. Koliko je njezina majka zapravo znala o njoj?*⁶¹

*Nenad je bio odlikaš pa, kad bi zakasnio, gledali su mu kroz prste. Melita je bila loša učenica i uvijek se žurila na vrijeme stići u školu.*⁶²

Melitina osobina izmišljanja, odnosno laganja, ukućane lagano dovodi do ludila, a njezin brat Nenad napominje kako Melitin mozak radi kao elektronski stroj koji neprestance izmišlja nove laži. Na samom početku romana Melita je glavna akterica te se sve vrti oko njezinih lažnih izjava. Toliko prelazi granicu da majka jednom prilikom njezino laganje naziva bolešću koja je svakim danom sve gora i radi koje moraju nešto poduzeti. Nakon što majka odlazi kod svoje sestre Melanije u selo,

⁵⁹ Zima, Dubravka. *Kraći ljudi Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga, 2011., str. 126.

⁶⁰ Kušan, Ivan. *Lažeš, Melita*. Zagreb: Znanje, 2012., str. 14.

⁶¹ Isto, str. 18.

⁶² Isto, str. 37.

Meliti povjerava zadatak čuvanja obitelji. Svoju ulogu Melita shvaća ozbiljno, osjeća se superiorno djelujući kao vođa obitelji. Ne odustaje lako te svaki pogrešan korak koji rade Nenad i tata pokušava nekako usmjeriti i djelovati kao majka. Zabrinuta je kad vidi koliko otac puši skrivajući se i koliko Nenad dnevno pojede.

Nakon što je Melita slagala tati da su mu razbili auto ispred ulaza u garažu, otac joj se ozbiljno razljutio i počeo razmišljati o njezinoj bolesti. Otac, Nenad i Melitini najbolji prijatelji Šiljo i Verica sudjeluju u igri u kojoj pokušavaju Meliti ukazati na njezino laganje. Njihovim dogovorom, otada se sve Melitine laži odjednom ostvaruju, odnosno obistinjuju. Melita postaje pasivna promatračica neobjašnjivih događaja u njezinoj okolini, odnosno pasivna primateljica muške akcije.⁶³

*Mučio ju je neki mutan osjećaj. Osjećala je da se nešto događa, a nije znala što. Kao da se cijeli svijet, u kojem sad nije bilo mame, malo-pomalo okreće protiv nje.*⁶⁴

Nestanak Melitinog kanarinca Finkija, zajednički odlazak razreda kod zubara, jedinica iz engleskog, ispunjena srećka brojevima koje je Melita sanjala, samo su neke od laži koje su se pretvorile u istine. Melita se u svojoj zbunjenosti lako rasplače te postaje razdražljiva:

*Opet se Melita osjećala kao najosamljenije biće na svijetu. Opet joj se činilo da joj je fičo krenuo nizbrdo, kako bi to tata rekao. Činilo se gotovo kao da sanja, i nije znala što se događa u snu, a što na javi. Jedino što je znala bilo je da želi da se majka što prije vrati. Ulogu, koju joj je majka povjerila i zbog koje je bila tako ponosna, sve je brže zaboravljala.*⁶⁵

Melita postepeno shvaća svoj problem:

Zapravo, što god je izmislila, što god je slagala, ostvarilo se, obistinilo se. Tek sad je shvatila koliko je mnogo lagala.

- *Ja sam lažljivica! – protisnu ona bijesno kroza zube i udari nogom o pod.*

⁶³ Zima, Dubravka. *Kraći ljudi Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga, 2011., str.175.

⁶⁴ Kušan, Ivan. *Lažeš, Melita*. Zagreb: Znanje, 2012., str. 54-55.

⁶⁵ Isto, str. 59.

*Melita nije primjećivala kako prolaze sati. Razmišljala je o tome kako treba paziti što govori, jer se sve ono što ona izmisli, pretvori u zbilju. Svaka njezina laž postaje istina.*⁶⁶

Meliti tata i Nenad ne vjeruju i kad je stvarno vidjela medvjeda, koji je pobjegao iz zoološkog vrta, nego tata radi predstavu posudivši o profesora Ružića medvjedu kožu.

U romanima Ivana Kušana glavnu ulogu većinom imaju dječaci željni avanture, akcijske igre koji u svemu traže nešto neobično i tajanstveno što bi razbuktao njihov istraživački duh. Romanom *Lažeš, Melita* Kušan u središte postavlja djevojčicu Melitu koju karakterizira laganje, odnosno 'bolest izmišljanja' kako to nazivaju njezini roditelji. Prema Dubravki Zimi, Kušan u svojim romanima ne pravi razliku između dječaka i djevojčica, određujući tako likove po osobinama, a ne spolno.⁶⁷ Stoga, Kušan pozitivne i negativne karakteristike likova ne raspoređuje po spolnim obilježjima što je vidljivo i u karakterizaciji Melitina lika. Melita je opisana kao živahna djevojčica, aktivna i domišljata sklona preuzimanju inicijative djelujući kao vođa obitelji. U prvom dijelu knjige Melita je okarakterizirana tipičnim maskulinim osobinama, dok u drugom dijelu ona biva vođena muškim članovima obitelji te postaje kao stereotipizirana djevojčica: plašljiva, zbunjena, razdražljiva i nesigurna.

⁶⁶ Isto, str. 69-70.

⁶⁷ *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2002., str. 86.

4. 4. Pavao Pavličić, Lopovska uspavanka

Pavao Pavličić u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća piše i dječje kriminalističke i pustolovne romane od kojih su najpoznatiji *Trojica u Trnju* (1984.), *Zeleni tigar* (1986.), *Petlja* (1988.) i *Lopovska uspavanka* (1992.). *Lopovska uspavanka* govori o dječjoj skupini koja uspijeva odgonetnuti zagonetku i pomoći majstoru Fabrisu u pronalaženju kriminalaca. U središtu radnje nalaze se trojica glavnih dječjih likova Braco, Tut i Hrvoje i sporedni lik djevojka Štefa.⁶⁸

4. 4. 1. Lik Štefe

Štefa je u romanu prikazana kao neobičan ženski lik koji svojim karakteristikama liči dječaku. Ona nije lijepa, ali je aktivna i svojom domišljatošću, posebice odsutnosti straha postaje ravnopravna u muškom društvu:

*Imala je crvenu kosu, lice joj je bilo gusto posuto pjegama, oči su joj bile zelene pa su virile između trepavica kao dvije male žabe iz šaša, a vrat joj je bio dug i tanak. Traperice su joj na koljenima bile poderane, a na ruci koju je držala na bravi nokti su bili prilično nečisti.*⁶⁹

Braco je opisao djevojčicu kao da dolazi iz ne baš dobro opranog svijeta. Također, odaziva se na muški nadimak Štef.

- *A ja sam mislio da je... – započeo je otežući.*

Na to se djevojčica namrštila, a Hrvoje je požurio da razuvjeri Tuta, koji je pomislio da je Štef muško.

- *Zove se Štefa – reče Hrvoje. – Ali, svi je zovu Štef.*

*I to je bilo u redu. Sad je tek dvojici prijatelja postalo jasno što je na toj curi neobično: ne samo da je neuredna i zapuštena, nego je i hodala iz koljena kao muškarac, i još se pri tome malo njihala u ramenima, poput kauboja. Vražja ženska.*⁷⁰

⁶⁸ Zalar, Ivo. *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca*. Zagreb: Dora Krupićeva, 2008., str. 356.

⁶⁹ Pavličić, Pavao. *Lopovska uspavanka*. Zagreb: Znanje, 1992., str. 33.

⁷⁰ Isto, str. 34-35.

Štefa savršeno poznaje kvart zato što je često bježala od oca skrivajući se po tavanima. Poznaje i majstora Fabrisa pa može zaviriti i u radionicu. Bucu i Tut ovise o njezinoj moći snalaženja kako bi mogli pronaći svojeg napadača:

Samo morate reći što vas zanima. Stare stvari, dućani, podrumi, virenje u prozore, lov na ptice, lov na mačke... Ima svega.

- *Na mačke? – uzdahne Tut.*

Na mačke, šta se čudiš? Pravim ja zamke, da vidiš kako! Pa onda, kad joj objesiš limenku na rep i pustiš je preko krova, onda ti je to... – Mala se čeznutljivo zagledala u daljinu kao da joj pred očima titra najljepši krajolik.⁷¹

Nakon što je Hrvoje Štefi ispričao sve o sumnji krijumčarenja instrumentima, Tut i Braco sa Štefom provaljuju u majstorovu sobu. Štefa ih vodi po tavanskim prostorijama:

Sad su tek malo bolje mogli promotriti Štefu pri odsjaju svjetiljaka s nekog prozora. Izgledala je sasvim mirna i pribrana. Opasna ženska.⁷²

Šaptala je čak i Štefa, premda se ona nije ničega bojala. Stajala je nasred radionice, ruke je uvalila u džepove i gledala oko sebe kao da je sve to njezino, i kao da je svaki dan tu. I kao da joj ne pada na pamet da je još prilično rano, da je majstor mogao, recimo nešto zaboraviti u radnji i da bi se mogao svakoga časa vratiti.⁷³

Kada su na podu radionice našli izdrogiranog Božu, Štefa pokazuje začudnu smirenost:

Morao je biti mrtvac. Braco gotovo da ugasi svjetiljku. Ali, Štefa se nije dala tako lako zbuniti. Možda se ona ni mrtvaca ne boji? Tko zna što je sve vidjela u životu?⁷⁴

Štefica je u svakoj situaciji pribrana, snalažljiva te ne pokazuje strah, izuzetno je hrabra i gotovo djeluje kao vođa. Kad je ona s njima, dječaci se osjećaju sigurnije.

⁷¹ isto. str.37.

⁷² isto. str.59.

⁷³ isto. str.61.

⁷⁴ isto. str.66.

Jednom prilikom kad nema Štefe u blizini, trojica dječaka shvaćaju koliko im djevojčica nedostaje kako bi im potpomogla svojim savjetima:

Trebalo je da odluče što će i kako će. Imali su sad jedan problem više, a nisu imali nikoga tko bi ih savjetovao. Odjednom su počeli osjećati kako im nedostaje Štefa. Ona nije mnogo kombinirala, nije mnogo ni govorila, ali je uvijek i u svemu znala više od njih. I uvijek je glatko i lako odlučivala što treba raditi.⁷⁵

Štefa je u svojim je postupcima vrlo samopouzdana i djeluje superiorno. Nakon što im je Hrvojev tata naredio da ga sačekaju kod kuće dok on ide na policiju, Štefa prva predlaže da krenu po majstora. Upravo je Štefa odgovorna za privođenje glavnog krivca:

U zraku iznad Dubravkove glave odjednom se pojavila gitara. Nije se vidjelo kako se ondje našla niti što je drži na zraku. Rista i Tut nisu ni stigli da se upitaju što je to, a gitara je već nestala s vidika. Svom snagom spustila se na Dubravkovu glavu. Začuo se, čak i preko ulice, tup zvuk šupljeg drva i zveket razdešenih žica. Dubravko se skljojao i ispustio pištolj. Braco je istog časa skočio sa stolice. U vratima radionice stajala je Štefa i u ruci držala vrat gitare koji se odvojio od tijela.⁷⁶

U *Lopovskoj uspavanci* glavni likovi dječaci Braco, Tut i Hrvoje često u rješavanju kriminalističke radnje ostaju u pozadini te ih karakterno zasjenjuje sporedni lik djevojčice Štefe. Naime, Štefu karakteriziraju tipična maskulina obilježja kao što su: aktivnost, domišljatost, odsutnost straha, superiornost naspram muškog društva i sl. Samopouzdana je i ravnopravna muškom društvu te o njoj potpuno ovise glavni muški likovi, pogotovo u odlučujućim trenucima kada treba osloboditi majstora Fabrisa i suprotstaviti se neprijateljima.

⁷⁵ Isto, str. 87.

⁷⁶ Isto, str. 136.

4. 5. Sanja Polak, Dnevnik Pauline P., Drugi dnevnik Pauline P.

Dječji romani *Dnevnik Pauline P.* (2000.) i *Drugi dnevnik Pauline P.* govore o gradskom djetinjstvu devetogodišnje djevojčice. Paulina vodi svoj dnevnik bilježeći zbivanja u školi i obitelji, od početka do kraja školske godine, odnosno od rujna do lipnja, opisujući tako i proslave značajnijih dana u školi, proslave i običaje uoči blagdana, ali također izvješćuje i o vlastitim osjećajima.⁷⁷

4. 5. 1. Lik Pauline

Paulina je u svojem prvom i drugom dnevniku opisana izričito femininim osobinama. Kao djevojčica izričito je prevrtljiva, brbljava, zaljubljiva te je sklona manipulaciji odraslima, ali i nadmetanju i nadmudrivanju s vršnjakinjama. Brinu je realni dječji problemi u školskim klupama kao što su: pisanje zadaća, odabir najbolje prijateljice, svađa i mirenje s prijateljicama, nove zaljubljenosti i pronalasci novih prijatelja. Brine o svojem izgledu, voli kupovati lijepu odjeću kako bi bila bolje prihvaćena u društvu. Jako se naljuti kad je frizerka ne ošiša onako kako je ona htjela:

- Da nisi toliko pričala s njom, sigurno bi me bolje ošišala! Zbog tvojeg pričanja sada imam najgoru frizuru u životu... – „brojila“ sam i dalje. – Kako ću se takva pojaviti u školi? Svi će misliti da sam se sama kod kuće igrala frizera! Baš super, ha? Ne znam ni sama koliko sam se dugo još „istresala“ na mamu koja je samo šutjela i čekala da „oluja“ prođe. Čim je uspjela doći do riječi, mirno je progovorila:

- S gumicama i ukosnicama sve se da riješiti.

*Smirila sam se i shvatila kako me potpuno, ženski shvatila.*⁷⁸

U situacijama u kojima nije zadovoljna sobom ili kada nije po njezinom razdražljiva je i lako se rasplače. Baš kada je novi učitelj zadao zadatak da svatko nacrtava morskog životinju, Paulina je nacrtala hobotnicu s iskrivljenom nogom:

Baš kad sam hobotnici počela crtati petu nogu, pozvala me Nikolina. Okrenula sam se da vidim što me treba i... jao!!! Zaboravila sam dignuti flomić s papira! Hobotnici sam nacrtala ružnu, iskrivljenu nogu. Užasno je izgledala. Užasno sam se

⁷⁷ Zima, Dubravka. *Kraći ljudi Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga, 2011., str. 330.

⁷⁸ Polak, Sanja. *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 66.

osjećala. Odjednom sam počela i užasno plakati. To je bila strašna pogreška! To, plakati pred novim učiteljem! Osramotila sam se već prvi dan. Ja i te moje suze! Bila sam bijesna na samu sebe. Bijesna da bih se od bijesa najradije ošamarila, samo da me nisu svi gledali.⁷⁹

Tata joj za razredno skijanje nije želio kupiti skije s točkicama i prugicama koje je Paulina sam odabrala po izgledu, već joj je odabrao druge, kvalitetne skije koje joj se uopće nisu svidjele:

Smirio se prekasno, jer meni se više ionako nije išlo na skijanje. Ako ne mogu imati skije koje JA želim, bolje da ostanem kod kuće. To se nisam usudila reći, ali stvarno sam tako mislila brišući ženske suze zbog plavih i crvenih prugica. Kupili smo te ružne, kvalitetne skije i spremili ih u podrum.⁸⁰

Posebice joj je bitna roditeljska potpora, odnosno odobravanje. Vezana je uz majku i druženje s njom odabire kao najbolju izvanškolsku aktivnost. Veseli se zajedničkim odlascima u šetnju, kinu i izletima. Također, voli kad je učitelj hvali, pažljivo sluša sve njegove riječi i motivirana učiteljevom rečenicom, trudi se biti, odlučna i uporna. Paulinini roditelji traže od svoje kćeri da bude primjer dobrote, pristojnosti i uzoritosti. Međutim, ona ih nadmudruje ispitujući bake kakve su oni imali ocjene u školi:

Zato, baš me briga za petice. Ako dođu, dobrodošle su, a ako ih nema, nema veze. I dalje ću biti Paulina P. I to mi je važnije od petica. Sad idem skakati i trčati. A sobu ću pospremiti kasnije. Baš mi se danas ništa ne radi. Časna, časna riječ!⁸¹

Iako je ponekad razdražljiva i muči je proljetna groznica, odnosno teško obavlja poslove koje inače svakodnevno radi bez problema, Paulina se u nekim situacijama prikazuje izuzetno marljivom i upornom. Kada su u školi uređivali povrtnjak, Paulina postaje motivirana za svoj vlastiti rad, što joj i uspijeva i samom prodajom povrća na tržnici. Učitelj predlaže da ona odradi sat prirode i društva, na što ona odmah kreće kući pisati pripremu za svoj sat.

⁷⁹ Isto, str. 18.

⁸⁰ Isto, str. 84-85.

⁸¹ Polak, Sanja. *Drugi dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 21.

Također pokazuje se kao pažljiva i bezbrižno se posvećuje drugima. U prosincu razmišlja što će pokloniti članovima obitelji, stoga ih pažljivo sluša i na temelju toga zaključuje koji će im pokloni odgovarati. Nakon što joj se roditelji posvađaju Paulina osmišljava plan kako da im pomogne:

Cijelu noć razmišljala sam što napraviti. Vrtjela sam se u krevetu, šetala, popila četiri čaše vode i pojela tri čokoladne tortice. Pred jutro sam sve smislila i napokon malo zaspala.⁸²

Tako i roditeljima pokazuje na neodgovornost i neprimjerenost njihova ponašanja. Paulina je također svjesna osjećaja drugih. Kada je u razred stigao novi učenik Hrvoje, koji odmah poslije škole ne ostaje na igralištu, već odlazi kući. Raspitujući se o njemu doznaje kako je njegova majka u invalidskim kolicima i odmah mu zajedno sa svojim prijateljicama odlazi pomoći. Također, Paulina nesebično pomaže Ivani, prijateljici iz razreda koja živi samo s ocem jer joj je majka umrla. Ivana kuha, sprema stan i stalno kasni u školu jer ocu u stanu ostaju do kasna prijatelji. Paulina je poziva da zajedno proslave Novu Godinu:

Nikad više neću reći da mi se netko ne sviđa. Barem dok ga bolje ne upoznam. Djed mi i tako stalno govori da su gotovo svi ljudi dobri, samo ih treba upoznati i razumjeti.⁸³

U Paulininoj obitelji postoji podjela na muške i ženske poslove, kao devetogodišnjakinja ona razmišlja i o tome govoreći roditeljima kako se udala za Ivana na Medvednici, ali da to vrijedi samo u školi:

-Zašto samo u školi? – pitao je tata, mene, udanu ženu.

Tata, ti ništa ne kužiš! – strogo sam ga pogledala i počela objašnjavati. – Još mi se ne peru njegove majice i ne glačaju traperice. Skuhati ne znam ništa, a na usisavanje nam alergična. Dok perem ili brišem suđe, uvijek nešto razbijem.

Kao udana žena nisam se dobro osjećala. Posla preko glave. Bolje se bezbrižno igrati i biti samo nečija cura. Odlučila sam sutra objasniti Ivanu da se želim rastati. Pitat ću učitelja kako se to radi. Ako nas je vjenčao, neka nas i rastavi! Mislim da će i

⁸² Polak, Sanja. *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 157.

⁸³ Polak, Sanja. *Drugi dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 90.

*Ivan biti za to! Ako se Ivan bude tome i protivio, u pomoć ću pozvati Luku. On jedva čeka da ponovno budem njegova cura.*⁸⁴

Paulinina majka obavlja tipične stereotipne ženske poslove tako i dobiva u novoj kući sobu za glačanje i šivanje, dok tata dobiva radionicu i podrum. Nedjeljom je majka zadužena za pripremanje ručka zato je i sretna kad obitelj odluči otići na eko piknik. Tada otac priprema roštilj, a majka se opušta u kadi. Kod pripremanja božićnih kolača Paulinina se baka i majka posvađaju, a otac redovito naglašava kako su to ženska posla, ali samo jedva čeka kako bi uživao u slasticama.

Paulina je kao djevojčica obuzeta školskim obavezama i prijateljima i u svojim je dužnostima lišena stereotipa. Jedino što povremeno treba odraditi jest iznijeti smeće, međutim u postupcima njezine majke i dalje su prisutni tipični rodni stereotipi, što izvrsno pokazuje priča o teti Renati. Njezin je muž pomagao u svim kućanskim poslovima, dok je ona redovito posjećivala frizere, kozmetičare i pedikere, ali na kraju se ustanovljuje kako teta Renata ima ljubavnika s kojim napušta svoju obitelj:

Striček Joža je stvarno bio dobar. Uvijek kod kuće. Vješao je rublje na balkonu jer je uže bilo previsoko za tetu Renatu, usisavao jer je teta Renata bila alergična na prašinu, nosio pune vrećice s tržnice jer je to za tetu Renatu bilo preteško, prao prozore jer se teta Renata bojala visine. I svako joj je jutro kuhao kavu jer teta Renata prije popijene prve jutarnje kave nije znala za sebe. Teta Renata je vodila računa o sebi. Posjećivala je frizere, kozmetičare, pedikere, privatne krojačice, saune i fitness centre.(...)To se Joži dogodilo jer je Renati vješao veš i prao prozore. A lijepo sam mu govorio da to nije muški posao.

*-Ma, nemaš ti pojma! – viknula je mama i otišla u kuhinju.*⁸⁵

Također, u romanima je prikazan stereotip o brbljavosti žena. Paulina je prikazana kao vrlo pričljiva djevojčica, što se saznaje iz situacije kako je jednom prilikom odlučila zašutjeti i ostavljala poruke na listićima i lijepila ih svima na vidljive površine, ali nije dugo izdržala:

A ja volim pričati. A nitko me ne želi slušati. Zato sam se uvrijedila i ni s kim nisam više htjela razgovarati. Začepila sam, zašutjela i zavezala. I sama se sebi

⁸⁴ Polak, Sanja. *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 52-53.

⁸⁵ Polak, Sanja. *Drugi dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010., str. 143-146.

*divila. Ali, nitko to nije primijetio.(...) Od nekog sam čula da je šutnja zlato. Ha, možeš si misliti! Za mene je šutnja pravo prljavo blato. Osjećala sam se u šutnji nesretno, osamljeno i zapostavljeno.*⁸⁶

Paulina želi kada odraste biti dobra majka, po uzoru na prijateljčinu mamu tetu Miricu koja se, za razliku od njezine majke, stalno druži sa svojom djecom i odlazi s njima na igrališta:

*Razmišljala sam ovih dana što ću biti kad odrastem. Razmišljala i odlučila. Bit ću samo mama. Nakon osnovne, upisat ću u gimnaziju za mame, a ako budem dobro učila, upisat ću i roditeljski fakultet. Samo se moram raspitati gdje su te škole i uspjesi kojih školskih predmeta se pri upisu uzimaju u obzir.*⁸⁷

U romanima su vidljivi pokušaji odmaka od tipičnih stereotipa. Tako Paulinin otac iako zna govoriti kako za muškarce nisu kućanski poslovi, kada mama to nije stigla, ipak uzima u ruke usisivač za prašinu i spužvicu za pranje kupaonice. Paulinina majka, ne zna praviti kruh što bi svaka domaćica trebala znati, već zna savršeno peći kremaste kolače. Isto tako, majka odlučuje o financijama u obitelji.

U svojem književnom opusu o Paulini, Sanja Polak prati njezino odrastanje od devete godine do razdoblja puberteta. Autorica navodi kako je književni lik Pauline nastao nakon rođenja njezine kćeri Pauline Polak, a njezin prijatelj Darko Cindrić predložio joj je pisanje dnevnika pod nazivom *Dnevnik Pauline P.* Lik Pauline P. predstavlja djevojčicu sa svim svojim realnim problemima i pobunama, i male se recepijence mogu doslovno poistovjetiti s njezinim likom uzimajući ga samim time kao uzor.⁸⁸ *Dnevnik Pauline P.* kroz dnevnički diskurs prati djetinjstvo devetogodišnje djevojčice. Paulina P. je opisana tipičnim femininim osobinama kao što su pretjerana emocionalnost, razdražljivost, plačljivost u kriznim situacijama, međutim ona ponešto iskače od tih okvira. Prevtljiva je i sklona manipulaciji odraslima, ali ipak pažljivo izvješćuje o vlastitim osjećajima u obiteljskoj komunikaciji. Paulina nije potpuno uskraćena prikazima stereotipa što je vidljivo u epizodama u kojima sudjeluju ženski likovi Paulinine majke i njezine poznanice. Tako i u njezinoj obitelji postoji podjela na muške i ženske poslove. Paulinina majka obavlja tipične

⁸⁶ Isto, str.92.

⁸⁷ Isto, str.139.

⁸⁸ <http://www.nacional.hr/interview-sanja-polak-lijepa-rijec-lektira-kod-nas-je-uvijek-nesto-negativno-to-treba-mijenjati/> (17.2.2018.)

stereotipne ženske poslove, dok je djevojčica jedino zauzeta tipičnim školskim problemima.

4. 6. Jelena Pervan, Brbljava Iva

Mlada spisateljica Jelena Pervan do sada je objavila nekoliko knjiga za djecu: *Hrkalo, Hrkalo* i *Drijemalo, Hrkalo* i *Kamilica, Čarapica Pričalica, Doktor Crveni Nos, Pjegava Iva* i *Brbljava Iva*. Dječji roman *Brbljava Iva* u formi dnevnika prati Ivine misli i svakodnevne školske i obiteljske aktivnosti.

4. 6. 1. Lik Ive

Glavni lik romana devetogodišnja Iva piše knjigu i sebe naziva 'piskinjom'. Na samom početku knjige opisuje svoje roditelje, majku koja je zubarica, oca koji je novinar i svoje prijatelje Vjeku, Marka i najbolju prijateljicu Marinu. Kao djevojčica pokušava se po uzoru na okolinu opredijeliti za neki posao, ali u svemu nalazi mane i nedostatke:

A ja? Ja ne znam što ću biti kad narastem. Mislim da se nikada neću moći odlučiti za jedan posao. Ne preostaje mi ništa drugo nego biti političarka. Moj tata kaže da oni ne rade ništa, a imaju punu kasicu prasicu. Mislim da je to idealan posao za mene.⁸⁹

Iva ima narančastu kosu i pjege na nosu i svojim se vanjskim izgledom uspoređuje s Pipi Dugom Čarapom. Iva samu sebe opisuje u dvije riječi kao gubiteljica stvari:

Ja sam jedna od one djece koja ključ od kuće mora nositi na lancu jer bi ga inače izgubila čim zaključam kuću. Isto tako, školsku torbu ne smijem skidati s ramena dok sam u školi jer bih je zaboravila ponijeti kući. Do sada sam izgubila toliko stvari da kad bih ih krenula popisivati trebale bi mi četiri velike bilježnice s debelim koricama.⁹⁰

Zaboravljiva je i nemarna i neprestano puna želja. Jednom prilikom zaželjela je psa i mačku, ali je od majke dobila kaktus pod uvjetom da se brine o njemu i ako uspije tako dva mjeseca, dobit će ribicu. S vremenom joj čuvanje kaktusa dojadi i potpuno zaboravlja na svoj zadatak:

⁸⁹ Pervan, Jelena. *Brbljava Iva*. Zagreb: Biblioteka mala, 2013., str. 7.

⁹⁰ Isto, str. 54.

Mama je počela filozofirati kako sam po prirodi jako nemarna i zaboravljiva, što je istina jer ponekad zaboravljam i jesti. Odlučila mi je pružiti priliku te mi je kupila kaktus.⁹¹

Iako se ne može baš brinuti o životu, u dijelu 'Posuđujem roditelje' pokazuje se kao izuzetno emocionalna, suosjećajna i spremna pomoći drugima. S majkom odlazi u dom za nezbrinutu djecu i ondje govori djeci kako će sve njih njezini roditelji udomiti, na što se djeca počinju pakirati:

Isto sam tako odlučila da ću kad narastem usvojiti baš svu djecu iz doma za nezbrinutu djecu i da će svi na svijetu imati mamu i tatu. Jer mama i tata su zakon!⁹²

Zaljubljuje je prirode i pokušava se novom učeniku čim više svidjeti. Tako u želji da bude što ljepša odlazi na balkon na sunčanje kako bi dobila što više pjegica, međutim na suncu zaspi i dolazi ispečena u školu i Giovanni joj više nikada nije rekao da je lijepa:

Znaš Iva, izbrojao sam tvoje pjegice. Imaš ih trideset i četiri i to su najdivnije pjegice na svijetu. Ja sam mu se zahvalila i opet se pravila kao da me baš briga za njegove lijepe riječi.⁹³

U dnevničkom zapisu 'Prirodna ljepota' Iva opisuje majku i oca te ruši stereotipizirane rodne uloge između muškarca i žene. Majka je opisana kao ona koja izuzetno brine i njeguje svoje lice i kosu, dok otac govori kako njemu, kao muškarcu, takva njega ne treba, ali ipak Iva dokazuje kako otac redovito krade mamine maske za kosu i kreme protiv bora:

Tu je i tata. Tata uvijek govori kako su žene stvorene za kremice i šminkice, a muškarci za praktičnost. Uvijek kad smo u gostima, on satima filozofira kako svoju mekanu kožu duguje ničem drugom doli sapunu i običnoj hladnoj vodi.

-Prirodno lijep – reći će tata. Ali moj je tata lažljivac veći od Pinokija.

⁹¹ Isto, str. 12.

⁹² Isto, str. 36.

⁹³ Isto, str. 27.

*Moj tata je pravi šminker? U kupaonici ima više kremica i šampona od mene i mame, a mi smo cure. Jednom sam ga čak ulovila kako razmazuje maminu kremu za bore po obrazima. Prirodna ljepota, mo'š si ga mislit'!*⁹⁴

Svi stereotipi prikazani su isključivo na komičan način. Također, ima i dijelova kada je stereotip o muškarcima prikazan suprotno od očekivanog:

*Moj tata veli da je u današnje vrijeme prava umjetnost kad muškarac zna popravljati po kući pa je svako tatino mijenjanje žarulje SEN-ZA-CI-JAA!*⁹⁵

Različitost i svojevrsna posebnost koja je u potpunoj suprotnosti običnosti temeljne su okosnice književnog opusa Jelene Pervan. Inspiraciju za lik djevojčice Ive autorica je našla u stvarnom životu što potvrđuje njezina izjava kako je Iva stvarna djevojčica koju je upoznala u bolnici gdje je i sama boravila. Odmah ju je zavoljela zato što je bila drugačija, razigrana i pozitivna te je zračila takovom karizmom.⁹⁶ Roman Jelene Pervan već u samom naslovu govori o tipičnom ženskom stereotipnom izrazu brbljavosti, namijenjenoj glavnoj aktantici Ivi. Naime, Iva odstupa od tipičnih femininih osobina te je prikazana kao zaboravljiva, nemarna i sklona dominaciji nad članovima obitelji. Iako su njezine brige jedino vezane uz školu, ponukana očevim postupcima na komičan način razmišlja i o stereotipima između muškarca i žena.

⁹⁴ Isto, str. 9-10.

⁹⁵ Isto, str. 19.

⁹⁶ <http://www.ziher.hr/intervju-jelena-pervan-moje-price-su-moj-facebook/> (17.2.2018.)

ZAKLJUČAK

Dječja književnost također svojim izborom tema, postupcima likova, odobravanju određenih epizodnih situacija utječe na stvaranje rodni stereotipa. Kao što smo naveli, uz obitelj, društvo, institucije dječjih vrtića i medija, na isti način dječji romani utječu na formiranje svijesti o muškim i ženskim osobinama već i u najmlađih čitatelja. U središtu ovoga rada upravo su rodni odnosi, odnosno stereotipi o rodni ulogama.

Početak 20. stoljeća lik Anice u *Zlatnim dancima* Jagode Truhelke problematizira vlastiti rodni identitet primjećujući društvenu i obiteljsku razliku između sebe i svoje braće. Anica je prikazana tipičnim femininim osobinama kao pažljiva, suosjećajna, velikodušna, emocionalna, uredna i poslušna, isključivo orijentirana na kuću. Također, ima razumijevanja za druge i potpuno je posvećena drugima. Iako u svemu traži roditeljsko odobravanje, ponekad se predaje razmišljanju i propitkivanju o nepravednoj raspodjeli zadataka i obaveza s obzirom na rodnu pripadnost. Međutim, Aničina je pobuna bezuspješna. Lovrakov ženski lik Iskrice, u istoimenom romanu, slabi je subjekt koji potpuno ovisi o volji svojih roditelja. Određuju je tipične feminine osobine kao što su poslušnost, velikodušnost, roditeljsko odobravanje u svemu, pažljivost te svjesnost osjećaja drugih. Iako pod utjecajem roditelja, ipak uspijeva u određenoj situaciji odstupiti i suprotstaviti se rodnom stereotipu. Tako ne odobrava i zastarjelim naziva očev komentar kada govori da je ženi predodređeno da kuha. Pedesetih godina 20. stoljeća Ivan Kušan u romanu *Lažeš, Melita* opisuje Melitu kao aktivnu djevojčicu koja svojim maskulinim karakteristikama pokazuje svoju dominantnost i samopouzdanost. Prvotno Melita djeluje kao vođa, osjeća se superiorno te ima čvrst stav i ne odustaje lako u svojim namjerama. Međutim, kasnije kad se njezine laži sve počinju pretvarati u istinu, ona postaje zbunjena, razdražljiva, plačljiva te postaje pasivna pod dominacijom muških likova. Štefa u *Lopovskoj uspavanki* Pavla Pavličića okarakterizirana je tipičnim maskulinim obilježjima te se ocrta kao aktivna, dominantna, superiorna, pustolovna, agresivna, gruba i samopouzdana. Samopouzdana je i ravnopravna muškom društvu te o njoj potpuno ovise glavni muški likovi. Paulina P. Sanje Polak opisana je kao tipična djevojčica, emocionalne prirode, ponekad razdražljive i plačljive u kriznim situacijama. Ona nije potpuno uskraćena prikazima stereotipa što je vidljivo u epizodama u kojima

sudjeluju ženski likovi Paulinine majke i njezine poznanice. Suvremeni dječji roman Jelene Pervan *Brbljava Iva* u središte postavlja glavnu aktanticu Ivu koja je u svojim dnevničkim zapisima prikazana kao dominantna, zaboravljiva, nemarna i naivna te koja svojim postupcima nasmijava druge. Rodni stereotipi u romanu proizlaze iz odgovarajućih komičnih situacija.

Na samim počecima 20. stoljeća uočavamo podržavanje rodni stereotipa u dječjim romanima. Također, vidljivo je da u vremenskom periodu do suvremene književnosti pisci povremeno odstupaju od društveno prihvaćenih ideja o tipičnom spolnom ponašanju. S obzirom i na vremenski odmak, opisani dječji romani dokazuju kako su rodni stereotipi i dalje prisutni u obrascima mišljenja.

LITERATURA

Baranović, Branislava; Doolan, Karin; Jugović, Ivana. Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive? U: *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol.48 Br.2(187), 2010., str. 349-374. <https://hrcak.srce.hr/61592> (11.8.2017.)

Baranović, Branislava. "Slika" žene u udžbenicima književnosti. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: Zagreb, 2000.

Belamarić, Jasna. Ružičasto i plavo – rodno osviješten odgoj u vrtiću. U: *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol.15 Br.58, 2012., str.14-17. <http://hrcak.srce.hr/128501> (10.08.2017.)

Crnković, Milan. *Dječja književnost: Priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Crnković, Milan. Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002.

Declercq, Christelle. Moreau, Daniele. Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju? U: *Djeca u Europi : zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, Vol.4 Br.8, 2012., str.18-19.<https://hrcak.srce.hr/144795> (10.08.2017.)

Dječja razvojna psihologija: prijevod 8. izdanja/Laura E. Berk. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015.

Hameršak, Marijana. Zima, Dubravka. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international. 2015.

Hranjec, Stjepan. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Kušan, Ivan. *Lažeš, Melita*. Zagreb: Znanje, 2012.

Lovrak, Mato. *Iskrica*. Zagreb: Mladost, 1964.

Majhut, Berislav. Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti?, U: *Fluminensia*. Vol. 27 Br 1, 2015. str. 189-202. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=207627 (1.2.2018.)

Marović, Zrinka. Ne smiješ plakati, ti si dječak. U: *Dijete, vrtić, obitelj : časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol.15 Br.58, 2009., str. 18-23. <https://hrcak.srce.hr/128503> (10.08.2017.)

Pavličić, Pavao. *Lopovska uspavanka*. Zagreb: Znanje, 1992.

Pervan, Jelena. *Brbļjava Iva*. Zagreb: Biblioteka mala, 2013.

Pintarić, Ana. *U svjetlu interpretacije Zlatni danci Jagode Truhelke: (uz 140 godišnjicu rođenja)*. Osijek: Filozofski fakultet, 2004.

Polak, Sanja. *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.

Polak, Sanja. *Drugi dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.

Prizori djetinjstva: antologija hrvatskog dječjeg romana I. Zagreb. Naša djeca, 1990.

Tabu teme u književnosti za djecu i mladež. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2002.

Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela I. Zlatni danci (I)*. Zagreb: Naša djeca, 1995.

Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela II. Zlatni danci (II)*. Zagreb: Naša djeca, 1995.

Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela III: Bogorodičine trešnje*. Zagreb: Naša djeca, 1995.

Truhelka, Jagoda. *Izabrana djela IV. Dusi domaćeg ognjišta*. Zagreb: Naša djeca, 1995.

Zalar, Ivo. *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1983.

Zalar, Ivo. *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca*. Zagreb: Dora Krupićeva, 2008.

Zima, Dubravka. *Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga, 2011.

Mrežne stranice:

<https://www.youtube.com/watch?v=lcB-9JJE7Ow> (3.2.2018.)

<http://www.nacional.hr/interview-sanja-polak-lijepa-rijec-lektira-kod-nas-je-uvijek-nesto-negativno-to-treba-mijenjati/> (17.2.2018.)

<http://www.ziher.hr/intervju-jelena-pervan-moje-price-su-moj-facebook/> (17.2.2018.)

SAŽETAK

Rodni stereotipi u ranom razvoju djece duboko su ukorijenjeni u društvene i kulturne obrasce. Djeca od malena izravnim putem usvajaju rodno tipizirano znanje i ponašanje na što utječu institucije obitelji, odgojno-obrazovne institucije kao što su vrtići i škole te masovni mediji. Također, određene igračke, animirani filmovi i knjige namijenjene djeci održavaju postojeće stereotipe u viđenju muško-ženskih odnosa. U radu razmatramo temu rodnih stereotipa djevojčice u romanima s početka i sredine 20. stoljeća do danas, analizirajući odabrane romane: *Zlatni danci* Jagode Truhelke, *Iskrica* Mate Lovraka, *Lažeš*, *Melita* Ivana Kušana, *Lopovska uspavanka* Pavla Pavličića, *Dnevnik Pauline P.*, *Drugi Dnevnik Pauline P.* Sanje Polak i roman *Brbljava Iva* Jelene Pervan.

U analizi lika djevojčice opisali smo i ispisali citate kojima potvrđujemo na koji su način oblikovane djevojčice po uzoru na tipične feminine i maskuline osobine ličnosti. Isto tako, istražujemo podržavaju li ti romani rodne stereotipe i jesu li se oni promijenili kroz vrijeme.

KLJUČNE RIJEČI: rodni stereotipi, lik djevojčice, dječji roman, Truhelka, Lovrak, Kušan, Pavličić, Polak, Pervan

SUMMARY

Gender stereotypes in the early children's development are deeply rooted in the social and cultural forms. Children, since their early ages, learn the gender standardized knowledge and behavior. This is all influenced by the family, educational institutions such as day-care and schools, and mass media. Certain toys, cartoons and books meant for children are also keeping the existing stereotypes in the aspect of male-female relations. In this paper/thesis we consider the theme of gender stereotypes of the girl character in the early and mid 20th century novels, by analyzing selected novels: *Zlatni danci* by Jagoda Truhelka, *Iskrica* by Mate Lovrak, *Lažeš*, *Melita* by Ivan Kušan, *Lopovska uspavanka* by Pavao Pavličić, *Dnevnik Pauline P.* and *Drugi Dnevnik Pauline P.* By Sanja Polak and *Brbljava Iva* by Jelene Pervan.

In the analysis of the girl character we have described and written quotes with which we confirm the way the girls are formed by the example of typical feminine and masculine personality traits. We also investigate if these novels support gender stereotypes and if they have changed through time.

KEY WORDS: gender stereotypes, the girl character, children novels, Truhelka, Lovrak, Pavličić, Polak, Pervan